

Im “wunderschönen” Monat Mai

Het levensverhaal van soldaat Goof Konings

Geboren op 5 mei 1909
Getrouwd op 12 mei 1936

Gesneuveld op 13 mei 1940
Jaarlijks herdacht op 4 mei

Im wunderschönen Monat Mai,
Als alle Knospen sprangen,
Da ist in meinem Herzen
Die Liebe aufgegangen
Im wunderschönen Monat Mai,
Als alle Vögel sangen,
Da hab' ich ihr gestanden
Mein Sehnen und Verlangen.

Heinrich Heine

VOORWOORD

De titel is gekozen vanwege het schrille contrast tussen de prachtige lentemaand mei, de maand van hoop, liefde en nieuw leven, en de realiteit van de maand mei 1940, een maand van dood, verderf en groot verdriet. En als u een sarcastische ondertoon meent te horen, dan hoort u dat goed. Er ging zo veel mis tijdens de meidagen 1940, de naïviteit en het amateurisme waarmee jonge levens onvoorbereid werden blootgesteld aan oorlogsgeweld, waren ten hemel schreiend.

P. Hokke, dienstplichtig sergeant schreef daar in 1940 en 1941 een relaas over. In totaal 617 pagina's schrijft hij zijn oorlogservaringen van zich af. Verontwaardiging en frustratie spatten ervan af. Hokke was niet zomaar een willekeurige ooggetuige, hij was leeftijdgenoot en dienstmakker van mijn oom bij hetzelfde legeronderdeel, de II VL. A. ,tweede Verlichtingsafdeling. Deze afdeling telde maar 160 man dus Hokke en mijn oom hebben elkaar tijdens de mobilisatie zeker gezien. We laten hem nog aan het woord

Het leven van de 27-jarige Goof Konings uit Tilburg is in 1936 vol zonnige beloften. Het gaat voortreffelijk met het loodgietersbedrijf van zijn vader, waarvan hij als oudste zoon de belangrijkste pijler is. Hij trouwt dat jaar met zijn grote liefde Jes van Hees. Eind 1937 wordt hun zoon Jos geboren. Goof weet het zeker, hij wil straks een eigen bedrijf te beginnen. Hij wil niet afhankelijk zijn van zijn broers maar zelf bepalen hoe hij zijn bedrijf leidt. Hij heeft de noodzakelijke opleidingen met succes gevolgd, niets staat een sprankelende toekomst meer in de weg. En zal zijn zoon Jos, net als Goof zelf, later bij zijn vader in de zaak komen werken?

Op 28 augustus 1939 krijgt de 30-jarige Goof een oproep om zich naar zijn mobilisatiebestemming te begeven, want Nederland moet het ergste vrezen van Hitler en zijn expansiedrift. De afgelopen jaren heeft Goof aan den lijve ondervonden wat het betekent om militair te zijn. Je moet bevelen gehoorzamen ook al zijn die vaak vatbaar voor kritiek. Het materiaal waarmee hij moet werken is van slechte kwaliteit. Daar win je geen oorlog mee. Hij grijpt tijdens zijn militaire dienstitijd elke gelegenheid aan om te ontsnappen aan het geestdodende verblijf op de kazerne. Hij gaat vele malen naar huis om met vader en broers te onderhandelen over de toekomst van het familiebedrijf en vooral ook om bij zijn vrouw en zoontje te zijn en hun belangen veilig te stellen voor het geval dat hem iets zal overkomen.

En er zal hem iets overkomen en wel het meest gevreesde, hij sneuvelt op 2^e Pinksterdag maandag 13 mei 1940. Enkele dagen later wordt hij gevonden langs een doorgaande weg in de gemeente Rhenen. Zijn dode lichaam ligt eenzaam en alleen tegen de muur van een schuur in Achterberg met een witte zakdoek in de hand.

Dat weten we pas sinds kort, dankzij breed en gedegen onderzoek van een grote groep vrijwilligers onder leiding van militair-historicus Michiel Teunisse. Zij hebben aan de hand van een foto van het dode lichaam van een onbekende soldaat, ontdekt dat deze soldaat mijn gesneuvelde oom Goof Konings is. Er was tot dat moment maar weinig bekend over de laatste dagen van Goof en de omstandigheden waaronder hij om het leven is gekomen. De onderzoeksresultaten en de beschikbaar gekomen achtergrondinformatie, maken het 80 jaar na zijn dood eindelijk mogelijk om openstaande vragen te beantwoorden en te beginnen met het voltooien van zijn levensverhaal.

We weten nu welke dramatische ontwikkelingen hebben plaatsgevonden in het laatste driekwart jaar van het leven van Goof, vanaf het mobilisatiebevel van 28 augustus

1939 tot de vroege ochtend van tweede Pinksterdag 13 mei, de dag waarop hij sneuvelt. We zijn Michiel Teunisse veel dank verschuldigd voor zijn pogingen om de nabestaanden van Goof Konings op te sporen. Hij heeft ons uitgebreid verslag gedaan van de resultaten zijn onderzoek. Zijn rondleiding op en rond de Grebbeberg en zijn tekst en uitleg over de oorlogshandelingen die in de meidagen van 1940 hebben plaatsgevonden hebben diepe indruk gemaakt.

Aangevuld met de persoonlijke ervaringen van sergeant Hokke, is het mogelijk een betrouwbare reconstructie te maken van de gebeurtenissen op 10-13 mei 1940.

De herinnering aan tragische dood van mijn oom Goof, heeft mij mijn hele leven vergezeld. Het verdriet van de familie Konings, de verbittering van zijn weduwe en mijn neef Jos, en al die onbeantwoorde vragen over de omstandigheden waaronder hij is gestorven. Zij krijgen 80 jaar later een afronding. Het verhaal dat u gaat lezen is het meest aangrijpende familieverhaal uit mijn jarenlange werk als familieonderzoeker.

Zaltbommel
September 2020
Ad Konings

EEN GEHEIMZINNIG TELEFOONTJE

Op 24 mei 2019 neemt een ver familielid, Wies van Wijk, contact met mij op. Zij is lid van de meelesgroep, die ik heb geformeerd om kritisch mee te lezen bij de verhalen die ik schrijf over de familie Konings. Een zekere Michiel Teunisse heeft haar gebeld met de vraag of zij Goof Konings kent, die op 13 mei 1940 is gesneuveld op de Grebbeberg te Rhenen. Zij weet dat het over een oom van mij gaat, en zij belooft de heer Teunisse aan mij zijn telefoonnummer te zullen doorgeven.

Mijn nieuwsgierigheid is gewekt, dus bel ik meteen de volgende dag, zaterdagmorgen 25 mei, vol verwachting het onbekende nummer. Ik krijg Michiel Teunisse uit Ermelo aan de lijn. Hij is gepensioneerd luitenant-kolonel van het Nederlandse leger en historicus-onderzoeker en als vrijwilliger verbonden aan de Stichting "Greb", die onderzoek doet naar de gebeurtenissen op en rond de Grebbeberg in de meidagen van 1940.

Michiel vraagt met hoorbare spanning in zijn stem of ik een familielid ben van Goof Konings, die op 13 mei 1940 op de Grebbeberg is gesneuveld. Als ik hem vertel dat die Goof Konings mijn oom is, de oudste broer van mijn vader, hoor ik een diepe, bevrijdende zucht. Ik vertel hem dat Goof Konings geen nakomelingen meer heeft die nog in leven zijn. Zijn vrouw Johanna van Hees en hun zoon Jos, zijn al geruime tijd geleden overleden. Ik ben de oudste neef van Goof. Hij heeft mij nog gekend.

Er ontroft zich tijdens ons telefoongesprek een verhaal over de spectaculaire zoektocht naar de identiteit van een onbekende soldaat, een "in België gesneuvelde Hollander", op een foto uit de Tweede Wereldoorlog. De foto, aangeboden op internet, werd gemaakt door een Duits soldaat in de meidagen van 1940. Michiel is samen met een grote groep vrijwilligers aan de slag gegaan om de identiteit van de soldaat te achterhalen. Als ik enige tijd later het conceptverslag van het onderzoek lees, val ik van de ene verbazing in de andere over de omvang van het onderzoek en deskundigheid en vasthoudendheid waarmee het door Michiel en vele vrijwilligers is verricht.

Toen de naam van de onbekende soldaat bekend was, ging Michiel naarstig op zoek naar nabestaanden met de naam "A. Konings" en geboren te Tilburg. Er was geen tijd te verliezen omdat mogelijke nabestaanden behoorlijk op leeftijd zijn, dus haast was geboden. Het Brabants Dagblad werd ingeschakeld en er werden individuele mensen in Tilburg gebeld met de naam "A. Konings". Dat ook Wies van Wijk een telefoontje kreeg lijkt op het eerste oog vreemd, maar als we weten dat haar meisjesnaam Aloisia Konings is, is het raadsel snel opgelost

Wat zich in eerste instantie ontpopt als een spannend jongensboek, zal een verhaal blijken te zijn, dat zelfs nog na 80 jaar, mij, en ook andere familieleden onverwacht hevig zal aangrijpen. "De Grebbeberg", is een begrip dat in het collectieve geheugen van de familie is opgeslagen. Het staat voor de zinloosheid van oorlog en dood, vermengd met verdriet, vooral dat van zijn ontroostbare jonge weduwe en hun zontje.

Ik dacht dat ik de herinnering aan mijn oom achter me had gelaten, tot ik, samen met Michiel Teunisse, op de avond van 12 november 2019, in het bijzijn van verschillende familieleden, voor een volle zaal geïnteresseerde bewoners van het dorp Achterberg, gemeente Rhenen, ons verhaal mocht vertellen. Michiel schetste met compassie in zijn stem de omstandigheden waarin Goof is overleden: alleen en eenzaam. Hij was kort voor zijn overlijden aan een infanterie-eenheid toegevoegd, hij hoorde er (nog) niet bij en werd daarom in de laatste uren van zijn leven door niemand van de militaire leiding gemist.

Als ik de grote gevolgen schets, die het overlijden van mijn oom heeft gehad voor zijn prille gezin, zijn broers en zussen en het loodgietersbedrijf dat hij mee aan het opbouwen was, sta ik te trillen op mijn benen. Het komt heel dicht bij.

Het onderzoek van Michiel Teunisse is de directe aanleiding voor de heropleving in de familie van een 80 jaar oud drama over oorlog en geweld. Zijn verslag verscheen in de periode van nationaal gedenken, waardoor de tweede wereldoorlog extra breed in de belangstelling kwam te staan. In korte tijd hebben mijn zus Godelief met haar man en dochter Barbara het graf van Goof bezocht. Ook mijn neef Fred Van Santvoort, die naar zijn oom Goof is vernoemd, is naar de Grebbeberg geweest. Mijn dochter Marieke en haar vriend Roel, hebben ook zijn graf bezocht.

Mijn broer Goof, stierf in de nacht van 1^e op 2^e kerstdag 2019. Na zijn uitvaart hebben mijn vrouw Gerda en ik de mooiste bloemenkrans die op zijn kist lag, met instemming van de familie, op het graf van zijn oom en naamgenoot gelegd. Wat een telefoontje allemaal teweeg kan brengen. Ik was al enige tijd geleden weer begonnen met het verzamelen van materiaal voor een speciaal familieverhaal over oom Goof, maar er ontbrak nog te veel informatie waardoor ik bleef aarzelen om met schrijven te beginnen. Het zou immers een verhaal met te veel open einden en te veel openstaande vragen worden, terwijl het juist een verhaal zou moeten worden, dat duidelijk zou maken wat Goof heeft meegemaakt tijdens de mobilisatie en de laatste meidagen van zijn leven.

Ik vraag me af of mijn verhaal ook voor mijn tante en neef een afronding zou hebben betekend. Ze zijn er tijdens hun leven niet in geslaagd om de pijnlijke meidagen van 1940 af te sluiten. Nu er na 80 jaar zo veel meer bekend is, wordt ook meer dan ooit duidelijk wat er is misgegaan in de opbouw van het leger, de zorg voor de manschappen, met name in de zorg en aandacht voor de manschappen van II VL. A, de afdeling gaszoeklichten.

We beschikken nu over voldoende genuanceerde informatie voor een waarheidsgetrouw verhaal: de officiële verslagen van de bevelvoerende leiding, het oorlogsverslag van dienstplichtig sergeant P. Hokke, en de informatie op de website van de Grebbeberg. Maar vooral de foto van de “gesneuvelde onbekende soldaat” die mijn oom blijkt te zijn, zegt meer dan vele pagina’s tekst. Ik heb op de plek gestaan waar het lichaam van mijn oom is gevonden. Het was een erg emotioneel moment: daar lag een man die de regie over zijn leven was verloren en ongewapend met een witte zakdoek in zijn hand werd doodgeschoten. Waarschijnlijk door eigen troepen. Hoe zinloos.

HET FAMILIEBEDRIJF

In 1938 wordt inschrijving bij de Kamer van Koophandel wettelijk verplicht. De overheid wil via verplichte inschrijving zicht krijgen en houden op aard en omvang van het bedrijfsleven: wie is de eigenaar en wie is formeel aansprakelijk is voor het functioneren van de organisatie. Janus Konings zet op zijn inschrijfformulier dat hij begin 1920 met zijn bedrijf is gestart. Dat beschouwt hij als de officiële start van zijn loodgietersbedrijf. Het is geen toeval dat zijn 12-jarige zoon Goof dat jaar niet meer leerplichtig is.

Het is een grote gok voor de 35-jarige textielarbeider, maar hij staat er niet alleen voor: Het beeld van een vader die met zijn jonge, oudste zoon de sprong in het ongewisse maakt, spreekt tot de verbeelding. Er is een sterk onderling vertrouwen nodig, want in een familiebedrijf lopen zakelijke en familiale belangen lopen voortdurend door elkaar en dat maakt goed samenwerken extra moeilijk. Goof is belangrijk voor het bedrijf, hij zal de noodzakelijke diploma’s moeten halen om de ontwikkelingen in het werk met

succes te kunnen volgen. Want vader is autodidact en kan de deskundigheid van zijn zoon niet missen.

Het bedrijf groeit als kool

Tussen 1920 en 1930 stijgt het inwonertal van Tilburg van 63.066 naar 78.561. Een toename met 20%! Ook al gaat het economisch niet goed in de wereld, voor al de nieuwe bewoners moeten wel woningen worden gebouwd. Er verrijzen compleet nieuwe wijken. Waterleiding, riolering, steenkoolgas en nieuwe vormen van dakdekken doen hun intrede. Met al deze nieuwe technieken gaan Janus en Goof aan de slag. Het gaat zo goed dat enkele broers ook in het bedrijf gaan werken.

Naast nieuwe wijken, schieten ook nieuwe kerken als paddenstoelen uit de grond. In 1929 is de aanbesteding van de kerk van het Groeseind en Janus en zijn zonen wordt het loodgieters- en dakbedekkingswerk gegund. Als blijk van zakelijke voorspoed, koopt Janus Konings een gloednieuw huis annex winkel en werkplaats aan het Van Kinschotplein 6. Op 5 januari 1929 betreft het gezin het nieuwe huis, maar de winkel en werkplaats moeten nog worden ingericht en het gewone werk moet ook doorgaan. Het is dus alle hens aan dek.

ONDER DE WAPENEN

En juist op dat moment krijgt Goof te horen dat hij binnenkort onder de wapenen moet. En dan meteen voor ruim 5 lange maanden. Het moment had niet slechter gekozen kunnen worden. Er is nog zo veel werk te doen voordat huis, winkel en werkplaats helemaal op orde zijn. Goof meldt zich op woensdag 20 maart 1929 voor zijn eerste grote oefening als dienstplichtig soldaat. Hij is bijna 20 jaar oud en het is waarschijnlijk voor de eerste keer in zijn jonge leven dat hij langere tijd van huis is.

Hij wordt gelegerd in de Kromhoutkazerne te Utrecht, waar in 1929 de Genie is gelegerd en de Verlichtingsafdeling maakt deel uit van de Genie. Dat heeft wel een belangrijk voordeel: hij is dicht bij het station gelegerd kan snel de trein naar huis kan nemen. En da zal hij zo vaak mogelijk doen blijkt uit zijn verlofstaat.

Waarom Goof bij de Verlichtingsafdeling wordt ingedeeld is niet bekend. Misschien heeft het feit dat hij met gas werkt en weet heeft van techniek en chemische processen een rol gespeeld bij het bepalen van zijn militaire loopbaan.

Persoonlijke gegevens

Zijn persoonlijke gegevens bij indiensttreden worden nauwkeurig vastgelegd:

Lengte 1.654m. Ongehuwd. Geen merkbare tekenen. Toevoeging: a.p.i.15 D.

Wapen Kl. 255, serienr. M1800. Taille overjas: 3, pantalon 71 W, tuniek 3 W, kepie 53, Schoenen 29 D. Beroep: koperslager. Blanco straflijst.

Contactadres bij ziekte of overlijden: A.G. Konings (vader) Tilburg, Kinschopplein 6 (moet van Kinschotplein zijn) De oom, die in mijn verbeelding is uitgegroeid tot een grote donkerharige kerel met fonkelende ogen, blijkt en klein ventje te zijn, nog kleiner dan ik, die op 29-jarige leeftijd 1.70m groot was.

Leger in vreedstijd

Nederland is in Wereldoorlog I neutraal gebleven en denkt dat het ook nu kan volstaan met een kleine legermacht, modern uitgerust en goed geoefend. Hiervoor wordt in 1922 de dienstplichtwet gewijzigd. Er wordt ingezet op een klein leger, ieder jaar wordt een kleine groep mensen opgeroepen voor het vervullen van de dienstplicht. Vele anderen krijgen dus vrijstelling. Daar komt nog bij, dat van de relatief kleine groep die

wordt opgeroepen een aanzienlijk deel wordt opgeroepen voor eenheden die alleen maar op papier bestaan. Als de oorlog uitbreekt is er inderdaad een kleine legermacht maar uitgerust met verouderd materiaal en slecht geoefende manschappen.

Verlichtingsafdeling

Het is me niet gelukt om een helder beeld te krijgen van de kennis en vaardigheden die nodig waren om een gaszoeklicht te kunnen bedienen. In eerste instantie dacht ik bij "gaszoeklicht" aan een enorm apparaat dat met krachtige lichtbundels het luchtruim afzoekt naar vijandige vliegtuigen. Niets van dat alles. Een gaszoeklicht is een groot formaat schijnwerper, bedoeld om tijdens duisternis de schutters van de infanterie in de loopgraven, bij te lichten wanneer er vijandelijke troepenbewegingen worden gehoord. Er werd gebruik gemaakt van kleine gasflessen, waardoor de lichten maar korte tijd konden schijnen. Het gebruik van grote gasflessen was verboden, omdat er bij een voltreffer een (te) grote explosie zou kunnen ontstaan. Wanneer de kleine flessen leeg waren, moesten er vanuit het achterland weer volle flessen worden aangevoerd.

Nerveus en ongeduldig

Het moeten lummelen op de kazerne, terwijl er thuis zo veel werk te doen is, is natuurlijk een frustrerende situatie. En dan laten we nog buiten beschouwing dat Goof domme pech heeft: een groot deel van de dienstplichtigen wordt niet opgeroepen.

Goof is temperamentvol en gedreven en wil graag zo veel mogelijk zelf regie houden. Deze eigenschappen zijn een goede aanvulling gebleken op het wat aarzelende gedrag van zijn vader, maar in militaire dienst zijn ze niet zo handig. Goof kan voor zijn gevoel geen dag van huis. Het loodgietersbedrijf begint zich te ontwikkelen, er moeten offertes worden uitgebracht, er moet bijgeschoold worden, nieuwe technieken moeten worden uitgeprobeerd, de administratie wordt ingewikkelder en goed management wordt daarom steeds belangrijker. Hij probeert daarom zo veel mogelijk verlof te krijgen. Op verschillende registratieformulieren is gedetailleerd vastgelegd op welke tijdstippen Goof zich voor verlof afmeldt en wanneer hij zich weer terug meldt aan de kazernepoort. Hij gaat regelmatig, soms maar voor een enkele dag met verlof: 's morgens weg na het ochtendappel en 's avonds weer terug voor het avondappel.

Heen en weer in 1929

Goof is nog maar 4 dagen onder de wapenen of hij krijgt al op 24 maart een dag verlof. Een kleine week later gaat hij weer met verlof, nu voor 4 dagen: van 29 maart tot en met 1 april. Hij gaat op 21 en 28 april met eendaags verlof even op en neer naar huis. Dat verlofpatroon zien we ook resterende maanden:

Op 19 mei heen en op 21 mei terug

Op 22 juni heen en op 23 juni terug

Op 21 juli heen en op 22 juli terug

Van 31 juli tot en met 2 augustus 12.00 uur, een oefening op Legerplaats Harskamp

Op 4 augustus een dag op en neer

Op 18 augustus heen en op 19 augustus terug

Van 23 augustus tot en met 27 augustus gaat hij naar Arnhem waar hij in de voeding is bij het 8ste R.I.

Uit de beschikbare gegevens kunnen we opmaken dat er gezocht wordt naar het inpassen van Goof binnen de militaire organisatie. In november is hij enkele dagen "in onderhoud" bij 2-I-8. R.I. Goof gaat op 25 november met verlof en als hij daar op 28 november weer van terugkeert blijkt hij "in onderhoud" bij II VL. Dat is de tweede verlichtingsafdeling. Daar zal hij bij ingelijfd blijven.

Dat Goof regelmatig thuis wil zijn begrijpen we wel, maar waarom wordt hem zo vaak verlof verleend? Op de registratieformulieren staat geen reden voor verlof vermeld. Heeft hij misschien zijn leidinggevende ervan kunnen overtuigen dat hij onmisbaar is voor het functioneren van het familiebedrijf? Maar er zijn ook geen dringende, doorslaggevende redenen om verlof te weigeren: hij hangt de meeste tijd toch maar wat rond. Bij de mobilisatie van 1939 bleek welke grote problemen dit dienstplichtstelsel had veroorzaakt. Er werden oudere lichten opgeroepen, vaak vaders van jonge gezinnen, terwijl veel dienstplichtige, jongere vrijgezellen thuisbleven. En de papieren eenheden moesten in korte tijd tot oorlogseenheden worden omgevormd. Daardoor ging kostbare tijd verloren. Ook Goof kwam bij een legereenheid terecht die voor een groot deel nieuw moest worden opgebouwd. Het was een ongeorganiseerde bedoening.

Groot verlof

Toen Goof op dinsdag 3 september 1929 met groot verlof ging, was zijn frustratie waarschijnlijk tot grote hoogte gestegen. Hij slaakte een diepe zucht van opluchting, nu hij voorlopig afscheid kon nemen van een chaotische organisatie waarin hij met inferieur materiaal moest werken dat regelmatig stuk ging. Het groot verlof zal 10 volle jaren duren tot aan de Algehele Mobilisatie op maandag 28 augustus 1939. In september 1933 en in mei 1935 moest hij nog wel enkele weken onder de wapenen. Zelfs in deze korte periodes zal hij met kort verlof op en neer naar huis gaan.

In de periode van groot verlof vinden enkele belangrijke gebeurtenissen plaats:

- Op 12 mei 1936 trouwt Goof enkele dagen na zijn 27ste verjaardag met Johanna (Jes) van Hees. Hij gaat wonen op adres Koningshoeven 198.
 - Op 22 december 1937 wordt zijn zoon Adrianus (Jos) geboren
 - Op 12 juli 1938 is hij getuige bij het huwelijk van zijn broer Janus.
 - Op 31 december 1938 is de officiële inschrijving bij de Kamer van Koophandel.
- Het dossier nr. 4711 van de Kamer van Koophandel bevat de mededeling: *“A.G. Konings meldt op 19 december 1938 bij de Kamer van Koophandel te Tilburg, dat hij in mei 1921 een zaak is begonnen”*. De maand waarin Goof 12 jaar wordt

Deze inschrijvingsplicht dwingt eigenaar, Janus Konings ertoe, serieus te gaan nadenken hoe hij de komende jaren de verantwoordelijkheden in zijn bedrijf formeel wil gaan regelen. Janus zit in een moeilijke positie, hij is vader en werkgever tegelijk. Zijn drie volwassen zonen die in het familiebedrijf werken, vallen niet meer onder het ouderlijke gezag. Ze hebben of krijgen binnenkort een eigen huishouden waarvoor een eigen inkomen noodzakelijk is. Hoe regel je de arbeidsvoorwaarden met je kinderen? Kun je je oudste zoon een volwaardig loon geven en je nog ongehuwde thuiswonende broers die hetzelfde werk doen, alleen maar zakgeld? En moet het bezitten van vakdiploma's niet extra worden beloond? En hoe moet de beloning zijn als er wordt getrouwd en kinderen worden geboren? Er is geen kinderbijslagregeling voor volwassenen. Deze vragen zijn rond 1930 zeer actueel en zullen pas in 1942, na de dood van Goof, zeer ten dele beantwoord worden.

Eind 1938 is zijn oudste zoon Goof 29 jaar, hij is twee jaar getrouwd en vader van een zoon. Janus jr., is 28 jaar, enkele maanden getrouwd en zijn vrouw is in verwachting van hun eerste kind. Goof is volgens zijn jongste zus Riet, tijdens de onderhandelingen verschillende keren flink kwaad geworden en zou geroepen hebben dat hij voor zichzelf wil beginnen. Maar de mobilisatie gooit roet in het eten, de discussies staken maar, de problemen zullen nooit helemaal worden opgelost.

ALGEGHELE MOBILISATIE

Als Duitsland in maart 1938 Oostenrijk inlijft, wordt door de Nederlandse regering bij wetswijziging besloten, bepaalde lichten van dienstplichtigen direct te koppelen aan een bestaande eenheid. Het is een ingrijpende ombouwoperatie van een papieren vredesleger naar een operatief inzetbaar leger. Deze ingreep vraagt langere tijd en is daarom op maandag 28 augustus 1939 maar gedeeltelijk gerealiseerd. En op die dag komt de regeringspersdienst met het volgende bericht:

“Teneinde ten volle voorbereid te zijn op de plicht, welke op Nederland zou rusten, in geval dat, tegen alle nog bestaande hoop in, een gewapend conflict in het buitenland mocht uitbreken, onze onzijdigheid naar alle zijden met alle ter beschikking staande te handhaven, heeft de regering gemeend niet langer te mogen wachten met het nemen van de uiterste voorzorgsmaatregel en is daarom thans het bevel gegeven tot mobilisatie van leger en vloot. Nederlandsche mannen met witte oproepingen in hun zakboekje gingen heen en maakten zich klaar om op 29 Augustus te vertrekken”

Alle dienstplichtigen van de lichten 1924 tot en met 1939, mannen tussen de 19 en 34 jaar, worden die dag per telegram opgeroepen zich de volgende dag op weg te begeven naar hun oorlogsbestemming.

Toespraak van Wilhelmina

Landgenoten, Op het ernstige uur waarop wij ons verplicht hebben gezien, maatregelen te nemen om Land- en Zeemacht op voet van oorlog te brengen, is het mij een behoefte een woord tot u te richten. De toestand is ernstig. Niet in dien zin, dat alle hoop op een vreedzame oplossing tusschen de betrokken mogendheden als vervlogen moet worden beschouwd. De besprekingen zijn nog niet afgebroken en zolang er geen breuk is, is niet gebleken, dat de vrede moet wijken voor den oorlog. Maar wel moet de toestand als ernstig worden beschouwd in die zin, dat helaas ernstig rekening moet worden gehouden met de mogelijkheid, dat een conflict zal uitbreken.

Mocht deze afschuwelijke mogelijkheid werkelijkheid worden, niettegenstaande alle pogingen die zijn en worden gedaan om de wereld voor een ramp zonder weerga te bewaren, dan zal Nederland in dat conflict naar alle zijden en met inspanning van alle krachten en middelen waarover ons land beschikt, een strikte onzijdigheid in acht nemen en handhaven. Ik bevestig dit in de onderstelling en het vertrouwen, dat geen der strijdende partijen Nederland in den oorlog zal willen betrekken.

Onze zelfstandigheidspolitiek, bij voortdoring en met nauwgezetheid opgevolgd, heeft niemand aanleiding kunnen geven, daartoe over te gaan. Neutraliteitshandhaving eist de mogelijkheid, aan den wil tot onzijdigheid vereiste krachten te kunnen bijzetten.

Ten einde daartoe bereid te zijn, heeft de regering heden gemeend niet langer te mogen wachten met het nemen van den uiterste voorzorgsmaatregel. Zij heeft die zoo buitengewoon ingrijpende maatregel zoo lang mogelijk uitgesteld, doch meent, dat nu den tijd gekomen is hem te nemen, teneinde tijdig paraat te zijn.

In alle duidelijkheid wens Ik hierbij te doen uitkomen, dat Nederland zich van geen enkele zijde bedreigt behoeft te gevoelen. Het geldt hier een voorzorgsmaatregel, waarvan de uitzonderlijke omvang door de nu eenmaal heersende uitzonderlijke omstandigheden wordt gewettigd. Ook indien mocht blijken, wat wij allen vurig hopen, dat ons besluit overbodig zou zijn geworden, dan nog zal eenieder moeten erkennen, dat Nederland tegenover zichzelf zowel als naar buiten, een plicht heeft vervuld waarvan verzuim, gelet op de thans bestaande verhoudingen, nalatigheid zou zijn geweest. Ik twijfel niet of gij staat allen om uw regering geschaard, bereidt om haar te schragen, eendrachtig en vastberaden.

Ten volle vertrouw Ik, dat Leger en Vloot onder alle omstandigheden hun plicht zullen doen. Allen moeten wij nu het hoofd koel houden en zonder ons te laten verontrusten, opgewekt en nauwgezet doen wat onze plicht is. Maar niet alleen naar Leger en Vloot gaan thans mijn gedachten uit. Ik denk ook aan die velen in Rijksdienst die in deze dagen van spanning voor een zware taak worden gesteld. In het bijzonder gaan Mij ter harte de talloze gezinnen, die echtgenoot, vader of zoons moeten afstaan en Ik geef Mij ook rekenschap van de grote materiele moeilijkheden die dat voor zoo heel velen meebrengt. Maar evenzeer weet Ik, dat de Nederlandsche vrouwen in volle berusting en Godsvertrouwen bereid zijn de offers, die het Vaderland van hen vraagt, te brengen. Allen tezamen moeten wij, vooral in een tijd als deze, blijf geven doordrongen te zijn van een geest van eendracht en liefde tot den naaste, waardoor alleen ons mogelijk zal zijn, de lasten die ons worden opgelegd, gezamenlijk en voor elkander te dragen.”

De dag van de mobilisatie

Goof heeft de oorlogsdreiging natuurlijk wel zijn toenemen, de voormobilisatie van 50.000 man, enkele dagen eerder op 24 augustus, was niet mis te verstaan geweest, maar jouw persoonlijke mobilisatie-oproep komt toch nog onverwacht, omdat jij er niet aan wilde denken. De toespraak van Wilhelmina is een doorzichtige poging om de onrust bij de bevolking weg te nemen: *In alle duidelijkheid wens Ik hierbij te doen uitkomen, dat Nederland zich van geen enkele zijde bedreigd behoeft te gevoelen. Het geldt hier een voorzorgmaatregel, waarvan de uitzonderlijke omvang door de nu eenmaal heersende uitzonderlijke omstandigheden wordt gewettigd.* Wat een naïviteit. Ze had beter kunnen zeggen: “Ik wil hierbij in alle duidelijkheid de wens uitspreken dat Nederland zich van geen enkele zijde bedreigd hoeft te voelen.”

Wat doe je in een situatie dat je voor onbepaalde tijd van huis moet? Je moet op het laatste moment nog allerlei zaken regelen: aangepaste afspraken maken met opdrachtgevers, overdracht regelen van lopende werkzaamheden, uitstellen van het lopende overleg met vader en broers over de toekomst van het familiebedrijf. Je moet ook afscheid nemen van je zwangere vrouw die zich nerveus en overstuurd afvraagt wat er gaat gebeuren. Je moet ook afscheid nemen van je zoontje Jos die niet begrijpt wat er aan de hand is. Wat zeg je tegen familie die bezorgd toekijkt?

Ook moet die verdomde rugzak en alle toebehoren pakken die jarenlang op zolder ligt. Of alles nog compleet en in goede staat is zien we wel op het mobilisatieadres bij de inspectie van de persoonlijke uitrusting. De volgende dag vertrekt Goof samen met ruim 200.000 andere mannen in 500 extra treinen naar zijn mobilisatie-bestemming.

Ooggetuige P. Hokke, alias dienstplichtig sergeant van Dalen

Ik heb nooit een brief gezien of verhalen gehoord, waarin Goof vertelt over zijn ervaringen tijdens de Algehele Mobilisatie. Daarom is het enorm belangrijk dat we via Michiel Teunisse in het bezit zijn gekomen van een bewogen verslag van dienstplichtig sergeant P. Hokke, die bij dezelfde zoeklichtafdeling als Goof heeft gediend, beide mannen zijn dicht bij elkaar in de buurt geweest, ook in de levensbedreigende oorlogsdagen van mei 1940

Hokke heeft in 1940 en 1941, tijdens de Duitse bezetting, zijn oorlogservaringen op papier gezet onder de titel vlamme titel *“Wij klagen aan”*. Naast vaak hoogdravende persoonlijke opvattingen en brede uitweidingen, gevolgd door een uitgebreide aanklacht tegen vele landverraders en collaborateurs, bevat zijn relaas ook veel concreet en feitelijk materiaal, zo veel, dat wij in staat zijn daarmee een indringende impressie

te geven van de gebeurtenissen uit de periode augustus 1939 tot 15 mei 1940, de 8 maanden tussen mobilisatie en capitulatie. De cursieve tekst is een beknopte selectie uit het honderden pagina's lange oorlogsrelaas van P. Hokke, alias dienstplichtig sergeant Van Dalen.

Bij de keuze van de citaten lag het accent op de concrete feiten en omstandigheden die alleen maar bekend zijn bij iemand die de gebeurtenissen van nabij heeft meegeemaakt. Het ging primair om informatie die tekenend is voor de situatie waarin de mannen van II VI. A tijdens mobilisatie en oorlogsmaanden verkeerden. Ik heb overwogen om de inhoud van het verslag met mijn eigen woorden weer te geven, maar ik heb toch gekozen om het alter ego van Hokke, "sergeant van Dalen", aan het woord te laten. Zo kan het beste recht wordt gedaan aan het bewogen oorlogsverslag. De spelling is gemoderniseerd en te gedateerde woorden zijn vervangen door meer hedendaagse begrippen. Hokke schreef een zeer persoonlijk verhaal, maar zijn waarnemingen over het functioneren het Nederlandse leger, zullen achteraf volledig worden bevestigd. De Nederlandse krijgsmacht te velde:

- was onthutsend onvoorbereid en chaotisch
- de bevelsvoering functioneerde slecht door hautaine, autoritaire houding van leiding
- het grote leeftijdsverschil tussen de manschappen bemoeilijkte de samenwerking
- de conditie en het trainingsniveau van soldaten liet veel te wensen over
- het materieel was onvoldoende en inferieur met name van de verlichtingsafdeling

Aankomst station Utrecht

Bij aankomst op station Utrecht was het een drukte van jewelste. Duizenden verdrongen zich op het stationsplein. Grote spandoeken en borden met opschriften waren aangebracht en dienden als wegwijzer, waar een bepaald onderdeel zich in eerste instantie moest verzamelen. "Sergeant, mag ik even uw zakboekje zien? Juist, II Vla, dan moet u verzamelen daar op de hoek, op de Moreelselaan." "II Vla" vermeldde een bordje op de Moreelselaan. Een troepje militairen stond erbij, enkele aten een boterham. Die waren zeker vanmorgen heel vroeg weggegaan. Misschien kwamen zij wel uit Limburg of zoiets. Sergeant van Dalen kon er niet één van. Het waren allemaal vreemde gezichten die hij nog niet eerder gezien had.

Tijdelijk in een gemeenteschool op het Janskerkhof

Een hobbeland troepje soldaten trok naar het Janskerkhof, naar de gemeenteschool, waar zij voorlopig zouden worden gelegerd. Onderweg moest nog enige malen haltgehouden worden en werden de nodige en onnodige waarschuwingen uitgedeeld. Het viel ook niet mee om zich ineens weer militair te gevoelen.

Het zag er in de school niet bepaald gezellig uit. Het was een ouderwets gebouw met een lange en tamelijk donkere gang, die volgestapeld stond met schoolbanken en lessenaars met uitzonderlijk hoge stoelen voor de juffrouw of de meester. De vloer van het gymnastieklokaal achter in de gang was vol gelegd met stro. Soldaten liepen er heen en weer over en trachtten ergens een plaatsje te bemachtigen om hun "spullen" neer te leggen. Koffertjes, ransels, koppelriemen, alles lag ongeordend in het stro en maakte de indruk van een soort verhuizing.

Bij de inspectie van de persoonlijke uitrusting, kwam het regelmatig voor dat de kleding door de motten was aangevreten. Soldaten van de lichte 1927, Goof was daar een van, hadden hun uniform al 12 jaar in huis. Verder werd gecontroleerd of alle uitrustingsstukken aanwezig en intact waren: *Eén koppelriem, één patroentas, één ransel, vijf mantelriemen, één naaizakje met inhoud, één eetlepel, één vork, één zakmes, één paar broekdraagbanden, één leeuwte, één reglement Krijgstucht, één haarkam.*

Na enige tijd was het onderdeel compleet en telde de II Vla afdeling ongeveer honderd zestig man, volgens de "organieke indeling van het mobilisatiebureau". Er heerste een streng regiem "*want allen zaten min of meer opgesloten in het schoolgebouw. Niemand mocht naar buiten om de stad even in te gaan. Zelfs het verblijf op het plein vóór de school was niet toegestaan.*" Het was een nerveus afwachten.

31 augustus: Belangrijke troepenverplaatsingen

Er ging bij aankomst meteen een gerucht dat de troep snel naar een andere bestemming zou vertrekken en de oorlogsstellingen zou gaan betrekken, maar niemand kon vertellen waar die oorlogsstelling was. Zekerheid kwam toen de kranten meldden, dat in de nacht van 31 augustus op 1 september grote en belangrijke troepenverplaatsingen zouden plaatsvinden. De komende nacht zou het Nederlandse leger de oorlogsstellingen betrekken, ook de II Vla. Sergeant van Dalen had de beroeps aangesproken en gevraagd waar de oorlogsstelling van hen was. "Ik weet het natuurlijk wel", maar ik mag niets zeggen. Het is militair geheim."

Tijdens het avondeten werden de orders bekend gemaakt: *om half twee reveille, gevolgd door afmars te 2.15 uur. Tenue: Veldtenue, overjas op rol, karabijn, koppel, patroentas en broodzak, helm op. Dat werd dus naar alle waarschijnlijkheid lopen. En weer doken allerlei geruchten op. De één sprak van 30 km. En er waren er zelfs die beweerden, dat het een mars van 50 km zou worden. Dat kon mooi worden. Ongetraind is een mars van 30 km met uitrusting al meer dan genoeg. Iedereen prepareerde zich erop, dat het in ieder geval zwaar zou zijn. Maar waarheen zou de mars leiden? Dat was eigenlijk nog veel belangrijker.*

Van slapen kwam natuurlijk niet veel. Klokslag kwart over twee stond de II Vla voor het schoolgebouw aangetreden, klaar voor de afmars naar het onbestemde. Wat zouden de komende dagen brengen? Oorlog of Vrede? Het laatste was bijna ondenkbaar. Duitse troepen waren immers al op Pools gebied doorgedrongen. De nacht van 31 augustus op 1 september zou vol worden van militair gedoe en transporten. Alle troepenonderdelen moesten naar hun oorlogsbestemming optrekken. Niemand wist waar dat was.

De klok van de Domtoren sloeg 3.00 uur en nog steeds stond de troep van de II Vla. zwijgend voor het schoolgebouw. De kapitein liep in en uit met officiële brieven en stukken, die hij angstvallig in een aktetas had opgeborgen.

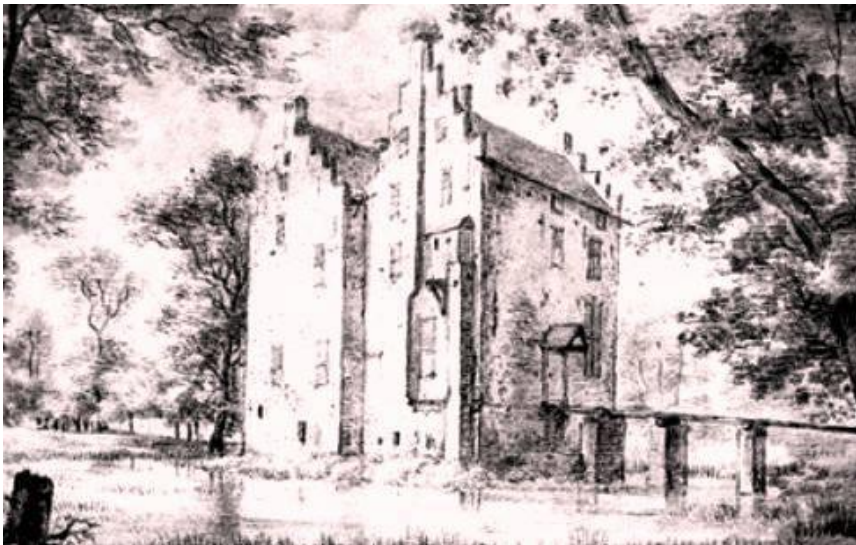
Op weg naar de stellingen?

Pas om 04.25 uur in de vroege morgen van 1 september 1939, ruim 2 uur na het aantreden, klonk het bevel "*Verzamelen*" en zette de groep zich in beweging, richting een onbekende bestemming. Van Dalen probeerde zich samen met de andere manschappen voor te stellen hoe "*de stellingen*" er uitzagen. *Waren het betonnen kazematten of eenvoudige loopgraven?* Gelaten volgden de troepen de voorgeschreven marsroute. *Vrachtauto's vol materieel en soldaten kwamen langs. Kanonnen, zoals de meesten hier nog nooit gezien hadden, denderden langs de wegen om opgesteld te worden in het algemeen verdedigingsplan van het land. Slap en bijna lusteloos hingen de soldaten aan hun zitplaatsen op de wagentjes die achter de stukken geschut werden voortgetrokken. Een enkele maal trok een troep infanteristen voorbij, luid zingend en in marstempo. De helm hadden zij op hun rug hangen en velen liepen met hun kraag boven los. Bezweet en verhit trokken zij langs, een officier liep ernaast. Bij de II Vla een groep kankerende soldaten en ginds bij die infanteristen gezang uit volle borst. Het verschil was te groot.*

Een ongedisciplineerde toestand

Het kon wel een paar uur duren voordat de troep weer compleet was. Nogal wat soldaten zaten aan de kant van de weg, vaak met grote blaren op hun voeten. Een leek kon bedenken dat het onzinnig was om ongetrainde mannen 30 km met volle bepaking te laten marcheren. *Zou er nu plotseling wat gebeuren, waardoor een oorlogstoestand ontstond, dan kon ongetwijfeld wel een groot gedeelte van het Nederlandsche leger afgeschreven worden op non-actief.*

Rond 14.00 uur, 12 uur na het vertrek was den troep weer nagenoeg compleet, maar het einddoel was nog niet bereikt. Maar de mannen van de II Vla moesten nog verder. *De grootste helft verkoos niet verder te lopen en de kapitein zag geen andere uitweg, dan alles op de meegevoerde wagens te laden en zo te trachten het einde te bereiken.* Het vervoer had niet meer met militaire discipline te maken. De jongens waren op de stobalen geklommen die op de eigenaardige wagentjes met grote wielen lagen waarmee de zoeklichten werden vervoerd. Alles was beter dan lopen. Na ongeveer vijf kilometer werd haltgehouden in een klein plaatsje. Overlangbroek heette het gehucht. Zouden hier in de buurt de oorlogsstellingen zijn? Neen, hier waren nog geen stellingen. Dit was zogenaamd de *“teruggetrokken positie”* van het onderdeel. Om strategische redenen was hier een verblijfplaats gevestigd. Een eventuele “vijand” kon dan niet nagaan, waar de echte locatie van de oorlogsopstelling was.

Inkwartiering in kasteel “Zuilenburg”

De generale staf had toch niet voor niets gewerkt al die jaren. Een eindje voorbij de dorpskerk stond een oud kasteel. Van de weg af was het haast niet te zien. Hoge bomen omringden het bouwwerk en laag struikgewas zorgde ervoor dat de Kasteel Zuilenburg in lang vervlogen tijden.

camouflage tot in de kleinste onderdelen afdoende was. Het kasteel moest al heel oud zijn, want binnenin waren zware massieve gewelven en muren van een meter dik. Aan de buitenkant boven de zware, met ijzerbeslagen deur, prijkte een soort wapen. In dit donkere gebouw, waar zelfs met de felste zonnenschijn een bijna geheimzinnig aandoende duisternis hing, zou voorlopig de commandopost gevestigd worden.

De auto's en wagens met materieel konden onder de bomen geplaatst worden, zodat waarneming vanaf de weg en vanuit de lucht bijna niet mogelijk was. Een ideale plaats voor een legeronderdeel in “teruggetrokken positie”.

De soldaten en korporaals werden ondergebracht in de omliggend boerderijen, de dienstplichtige sergeanten zouden op de zolder van het kasteel komen en de kapitein en de luitenant hadden zichzelf ingekwartierd bij de dominee op de pastorie. Het inkwartieren van honderdzestig man had overigens nogal wat voeten in de aarde.

HET BEGIN VAN WERELDOORLOG II

Op de zonovergoten morgen van 1 september 1939 bracht de radio het bericht, dat Engeland aan Duitsland de oorlog had verklaard. De bewoners en de ingekwartierde soldaten keken elkaar ontzet aan. *Het angstbeeld van de laatste weken werd weer levendig. De ouderen onder de soldaten liepen op de landweg de tijding te bespreken. Anderhalve kilometer links en anderhalve kilometer rechts was hun toegestaan. Als opgesloten voelden zij zich, als mensen die aan handen en voeten gebonden zijn en zich niet kunnen verroeren, met de gedachte dat zij ergens anders van meer nut konden zijn. Thuis, bij hun gezin, wat man en vader had moeten afstaan omdat, ja, omdat het misschien weer oorlog werd. Thuis, waar zij zo moeilijk gemist worden, dáár lag hun verlangen.*

Er verstreken vier volle weken van nietsdoen. Volgens het “rooster” was er af en toe geëxerceerd op de stoffige landweg; alles natuurlijk met uitrusting. Er was slechts één lichtpuntje, het verlof. Verlof, naar huis voor twee dagen. Terug in de oude vertrouwde sfeer van het gezin. Maar daarna ook weer terug in het leger met zijn koele en harde tucht die verkeerd werd toegepast.

Van Overlangbroek naar Wijk bij Duurstede

Overlangbroek met zijn stille en stoffige landweg en zijn eenzaam liggende boerderijen behoorde als huisvesting tot het verleden. Kasteel Zuilenburg met zijn dikke muren en zware gewelven was schoongemaakt en voorgoed gesloten voor de militairen van de II Vla. Hartelijke toespraken werden gewisseld tussen de kapitein en de dorpsonderwijzer, die met de jongens enige malen in de openlucht had gezongen en onder de bewoners van het plaatsje een collecte had gehouden, van welk geld sjoelbakken en andere spelen waren gekocht. Een periode was afgesloten. Afgelopen was het gulle en hartelijke onthaal wat velen in de afgelopen weken van de inwoners van Overlangbroek hadden mogen ontvangen en waarbij de kopjes koffie en thee ontelbaar waren geworden. “Geef acht! Voorwaarts mars!” In de “houding” had den troep het dorpje verlaten nagestaard door de bewoners die hartelijk wuifden en nu weer terugvielen in hun landelijke rust en stilte.

Villa “Voorwijk”

En in een hobbelende gang over de slechte weg ging het op Wijk bij Duurstede aan. Daar, in dat hele oude stadje zou de troep een nieuwe standplaats innemen. In de “houding” was de troep Wijk bij Duurstede binnengemarcheerd. De troep stond stil voor villa “Voorwijk”, de nieuwe commandopost van de II Vla. Hoog opgaand gras en verwilderde ranken die in geen jaren gesnoeid waren, hielden de deur aan de voorkant bijna verborgen. De afscheiding tussen het tuinpad en de tuin was haast niet meer te zien door het vele en voortgewoekerde onkruid, wat zich had vast gestrengeld om de wild uitgeschoten rozenstruiken, die in vervlogen jaren eens een aardige doorloop hadden gevormd. Hier zou de troep nu blijven. Dit was het centrale punt van de afdeling geworden. In de mooiste en grootste kamers van de villa zou de “staf” van het onderdeel een bureau inrichten.

De jongens werden in de overige kamers geperst en ten dele op zolder, waar enkele vertrekken niet eens hoog genoeg waren om rechtop te staan. Iedere kerel had een ruimte om te slapen van precies zestig centimeter breed en honderdnegentig centimeter lang. Van de breedte ging nog de dikte van de planken af, dat was ongeveer twee en een halve centimeter. Alles was op den grond vastgespijkerd en ieder kreeg zijn plaats toegewezen, ongeveer zeven en vijftig en een halve centimeter. Op iedere plank was een kaartje aangebracht met de naam van de dienst-plichtige, die daar zijn “bed”

had. Nieuwsgierig hadden zij overal eens rondgekeken en waren ook boven op zolder terecht gekomen, waar vijf en dertig man moesten huizen en slapen. De oktoberdagen op "Voorwijk" verliepen monotoon. Iedereen had in de meeste gevallen zichzelf een baantje toegewezen. Het was hun bedoeling dat het een vast baantje was waar wekenlang aan gewerkt kon blijven worden.

Op de verlofstaat van Goof staat aangetekend dat Goof op 29 oktober met verlof naar huis ging. Tijdens dit verlof meldde hij zich ziek, maar op 7 november was hij weer terug bij zijn onderdeel. Was het frustratie over de voortgang van het werk, de groeiende oorlogsdreiging de situatie thuis, die hem ziek maakten? Zijn vrouw was ruim 5 maanden zwanger van hun tweede kind. Kon Goof de situatie niet meer aan? Maar als we het verslag van Hokke lezen, wordt duidelijk hoe de vork aan de steel stak.

Koude en regen wisselden elkaar af en maakten vele zieken. Angstwekkend groot was het aantal dat "ziek thuis" bleef. Telkens weer kwamen op het bureau de brieven uit de meest afgelegen plaatsjes van Nederland met vermelding: "dienstplichtige die en die ziek thuis". Als je ziek werd was de oude villa een slechte plaats om te verblijven. De latrine was achter in de tuin en de zieke moest zich telkens helemaal aankleden om naar het toilet te gaan. *Het waren ten hemel schreiende toestanden.*

Onrust en paniek

Op 8 november hield de brievenstroom plotseling op. Motorordonnansen reden af en aan met geheime post. De volgende dag werden met het oog op de gespannen internationale toestanden de verloven ingetrokken. Midden in de nacht van 10 op 11 november werd alarm geslagen en moest iedereen met volle bepakking aantreden. Er werd niet veel gezegd. *De ordeloze hoop uitrustingsstukken die iedereen bezig was bij elkaar te binden volgens model, verhoogde nog de nerveuse stemming.* Organiek, op papier, klopte alles als een bus, maar in de praktijk bleek dat men met *de meest elementaire zaken, zoals foerageren, niet eens voldoende rekening had gehouden. Het aantal ingedeelde sergeanten voor de troep was al veel te weinig en toen daar nog alle baantjes vanaf moesten, bleef er praktisch van het kader niet veel meer over.*

Het was inmiddels half twee geworden en het zag er nog niet naar uit, dat binnen een paar uur de troep marsvaardig zou zijn. Er moesten nog tenten met toebehoren worden uitgedeeld, hetgeen een heidens spektakel gaf en geharrewar van touwen en stokjes. Iedereen moest nog voorzien worden van nooddrantsoenen, die notabene enkele weken tevoren weer waren ingenomen. Het was allemaal werk wat voorkomen had kunnen worden, als er aan het hoofd van de troep officieren hadden gestaan, die voor hun taken berekend waren geweest. Na twee en een halve maand mobilisatie had een troep van in totaal honderd zestig man bijna vijf uren nodig om marsvaardig te zijn. Heel in de verte lagen de inundatiegebieden. Machtig en groots strekten zich de waternvlakten uit. Bijna stil en zonder rimpelende golfjes scheen het als een groot meer temidden van uitgestrekte landerijen. Dreigend staken hier en daar prikkeldraadversperringen boven het oppervlakte uit als een symbool van een alles omvattende wil onze neutraliteit te bewaren.

Besluiteloosheid

Er moest onderweg wel drie keer rechtsomkeert gemaakt worden en evenzoveel keren moest weer omgekeerd worden. *Het ene moment dachten we, dat we weer naar "Voorwijk" gingen, maar het volgende moment moesten wij weer naar de stellingen. Iedere keer kwam er een motorordonnans met papieren en dan gingen we weer de andere kant op.* Tegen de avond was het troepje weer op "Voorwijk". *De mars was zwaar*

geweest. Elf november liep ten einde en een zwarte dag stond opgetekend in de notitieboekjes van de jongens van II Vla.

Op "Voorwijk" was ogenschijnlijk alles weer rustig. De schildwachten liepen weer als altijd hun afgemeten eindje. Hard en ruw klonken de voetstappen, die langzaam de twee uren trachtten vol te maken. In het wachtlokaaltje werd weer gerookt en op de zolderkamertjes snorkten de jongens, maar heel in de verte stegen weer de lichtkogels op van plaatsen die onvindbaar waren.

Enkele uren later werd weer alarm geslagen. De toestand was ernstig, dat was buiten twijfel. Nog vermoeid en met pijnlijke voeten stonden de soldaten met volle uitrusting aangetreden en werden de namen afgelezen. Plotseling gevorderde auto's deden angstige vermoedens de overhand krijgen. Na iedere afroeping van een naam klom iemand in de gereedstaande vrachtwagens. Dat was gisteren toch anders. Uiterlijk kalm en blijkbaar zonder angst hadden allen een plaatsje in de vrachtauto's gevonden. Over de zijkleppen van de laadbakken pulde het mensenmateriaal uit, wat naar de stellingen gestuurd werd om iedere mogelijke aanval af te slaan, van welke zijde die ook komen zou. Het was de officiële term die de regering den laatste tijd zo vaak had gebruikt. "Van welke zijde ook".

De auto's gleden voort over de wegen die naar de Grebbelinie voerden, een groepje soldaten in gelaten stemming met zich meevoerend. Bij iedere bocht trachtten zij zich aan elkaar vast te houden om niet uit de laadbak geslingerd te worden. Daar was de Cuneratoren in Rhenen en de spoorbrug over de rivier met zijn machtige boogvormen die op grote afstand zichtbaar waren. Nog tien kilometer.

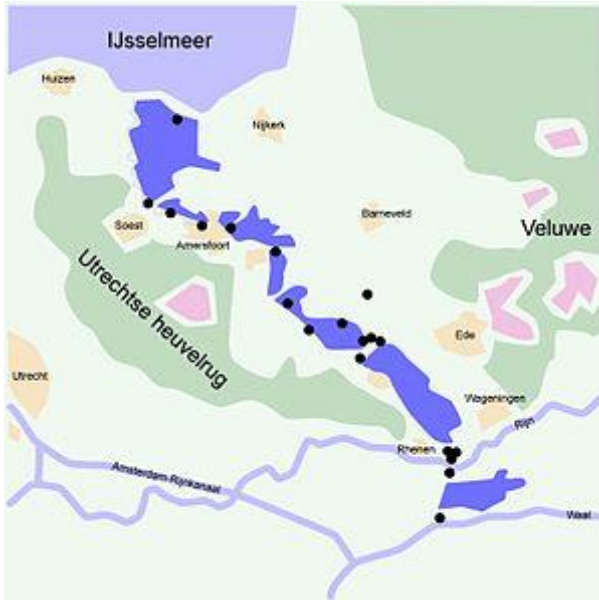
Bijna troosteloos lagen de watervlakten te wachten op een aanvaller en dreigend staken ze af tegen de wijde omgeving. Wegen slingerden zich er tussendoor als lange linten. Eenzame boerderijen waren alleen maar te bereiken langs paadjes die nog juist vrij waren van water. Hier en daar waren versterkingen gebouwd langs de wegen, maar zij herbergden nog geen bezetting. Bergen zand en houten schotten duiden er alleen maar op, dat op die plaats versterkingen moesten komen. Daaromheen was alles water, zo ver het oog reikte.

Duizenden burgers waren nog bezig met het aanleggen van loopgraven. Ontelbare vrachtauto's reden af en aan met hun ladingen zand en stortten alles neer op de bestemde plaats. De stellingen waren nog niet half voltooid. Diepe sporen waren in de weke bodem getrokken door de zware vrachten die op de auto's vervoerd werden. Hobbeland en stotend zaten de jongens op de open laadbakken. Diep bogen de wagens door hun veren en zwaar pufte de motor om door de diepe geulen te komen. Op de Emmikhuizerberg ging het niet verder. Stijf en stram sprongen de soldaten uit de wagens. Het gewicht van een volle uitrusting deed menigeen tuimelen bij het afspringen. Daar stonden zij nu vlak bij de stellingen, die in de verste verte niet gevechtsklaar waren. Zondag, de twaalfden November bij de loopgraven, wie had dit nu ooit kunnen denken? Iedere minuut kwam een volgeladen zandauto voorbij.

Na uren wachten rinkelde de veldtelefoon. De wachtcommandant II VI. A gaf door dat er vanaf heden weer buitengewoon verlof verleend kon worden bij ernstige ziekte of overlijden van naaste familieleden. Die inundatie heeft volgens velen helemaal geen zin, het is een verdedigingsmiddel uit lang vervlogen tijden toen er nog geen vliegtuigen waren.

De Grebbelinie

We steken ons licht op bij de website van de Grebbeberg. We lezen daar dat “De Grebbelinie” een waterlinie is die in de 18e eeuw werd aangelegd op de grens van Gelderland en Utrecht. De belangrijkste kracht van de stelling was in de visie van de ontwerpers het inunderen van het lage gebied tussen de Grebbeberg en de voormalige

Zuiderzee. Aan de voet van de Grebbeberg werd bij de Grebbesluis, water uit de Neder-Rijn ingelaten, waardoor een gebied, tot de Slaperdijk bij Veenendaal, onder water werd gezet. Om te voorkomen dat het water ongecontroleerd naar de Zuiderzee zou wegstromen, werden op diverse plaatsen in de linie dwarskaden aangelegd zodat er inundatiekommen ontstonden. Deze dwarskaden gaven aansluiting op de linedijk en daardoor waren het zwakke plekken in de verdediging. De Grebbelinie ontleent haar bekendheid aan de periode 1939-1940 toen de waterlinie onder de naam “Valleistelling” deel uitmaakte van de Nederlandse hoofdverdediging.

Er was twijfel bij de groep van sergeant van Dalen, over het nut van de Grebbelinie. De Duitsers zouden nauwelijks problemen met de inundatie hebben. Ze zouden ons land vanuit de lucht aanvallen. Over de inundatiegebieden en de stellingen heen, zouden militairen achter het front worden gedropt. Er gingen verhalen dat er uniformen gestolen waren. Duitse spionnen in Hollandse uniformen zouden bezig zijn gegevens te verzamelen en verwarring te stichten. Er ging ook het gerucht dat de mannen tegen de avond weer in “Voorwijk” zouden zijn.

Terug op “Voorwijk” wilde zeggen, dat zij misschien weer gauw met twee dagen verlof naar huis konden gaan. Daar teerden zij op, dat was hun levensader in de huidige omstandigheden. Thuis.

Oorlogsjaar 1940

De II VI. A. ging inderdaad terug naar “Voorwijk” en de dagen werden weer als voor 9 november: wacht- en corveediensten doen en het uitvoeren van klussen waaraan maar geen eind kwam. Nieuwjaar was gepasseerd, er kon weer verlof genomen worden en de herinneringen aan de spannende en angstige novemberdagen met het confronterende bezoek aan de loopgraven, raakten weer langzaam op de achtergrond. *Oorlog? Het was welhaast iets geworden, wat de soldaten uit hun woordenboek hadden geschraapt.*

Om het moreel op peil te houden werd een soepele verlofregeling gehanteerd. Wat moet je anders in een situatie dat de manschappen het slachtoffer dreigen te worden van verveling en apathie. Goof maakt maximaal gebruik van zijn verlofrecht. In januari is hij bijna de helft van de maand met verlof:

- van maandag 1 januari tot 4 januari 4 dagen zakenverlof
- van maandag 8 januari tot 11 januari 4 dagen zakenverlof
- van maandag 15 januari tot 18 januari 4 dagen zakenverlof
- van maandag 22 januari tot 23 januari 2 dagen zakenverlof

Op zijn verlofstaat staat enkel “zakenverlof”, maar het is natuurlijk vooral de zwangerschap van zijn vrouw die hem zorgen baart. We weten niet of de zwangerschap een problematisch verloop had, we weten wel dat zijn vrouw erg nerveus en verdrietig was. En in januari moet zij toch wel de eerste tekenen hebben gevoeld dat de foetus zich niet voorspoedig ontwikkelde?

Doodgeboren kind

Op zaterdag 17 februari krijgt Goof 6 dagen verlof, waarvan 4 dagen buitengewoon verlof. De reden voor het buitengewoon verlof, is de geboorte van een levenloos kind op 16 februari 1940. Zijn vrouw heeft de dramatische bevalling alleen, zonder haar man, moeten ondergaan. Wat zal ze hem gemist hebben. We willen wel geloven dat zakelijke beslommeringen en gesprekken over de toekomstige bedrijfsstructuur de nodige tijd vergen. Maar als je vrouw een miskraam heeft gehad, gaat de aandacht natuurlijk op de eerste plaats naar haar uit. En er is ook even geen tijd voor de lente die zich aarzelend aankondigt. Er zijn sterke vermoedens dat Goof moeilijk op een lijn kon komen met zijn vader en zijn broers. Zij hadden de voorkeur voor een firma-verband als bedrijfsvorm. Dat is een organisatievorm waarin firmanten gezamenlijk verantwoordelijk zijn. Goof wil het liefst een eigen bedrijf waar hij zelf de leiding over heeft. Ook in de maand maart is Goof 18 dagen met zakenverlof.

-van maandag 4 maart tot en met 7 maart 4 dagen zakenverlof.

-van maandag 11 maart tot en met 14 maart 4 dagen zakenverlof

-van maandag 18 maart tot en met 21 maart 4 dagen zakenverlof.

-van dinsdag 26 maart tot en met 29 maart 4 dagen zakenverlof.

-van maandag 1 april tot en met 2 april 2 dagen zakenverlof.

Korte na zijn laatste verlof werden de gemoederen in “Voorwijk” weer in beroering gebracht. Er kwam een order dat er een loopgraaf in de tuin moest worden aangelegd. Soldaten waren al enige tijd bezig met het aanleggen van borders en keurig rechte gazons en moesten nu van het ene moment op het andere, dwars door de mooi aangelegde tuin een diepe loopgraaf aanleggen. Met het uitvoeren van die order was het schrikbeeld van de oorlog weer in volle hevigheid terug. Hoe moet het voor Goof zijn geweest? Boven op het verdriet om zijn doodgeboren kind en de moeizame gesprekken met de familie, kwam ook nog de toenemende dreiging van oorlog en geweld. Hoeveel kan een mens verdragen? En het wordt nog erger.

Verloven worden ingetrokken

Goof wil graag en op korte termijn weer verlof. Hij is thuis hard nodig. Maar hij zal geen verlof meer krijgen, want er kwam een abrupt einde aan de verlofpraktijk. Er was een directe relatie met de toegenomen oorlogsdreiging. Op 9 april 1940 viel Duitsland Noorwegen binnen. *De verlofgangers hadden zich, zoals iedere middag reisvaardig gemaakt en stonden met hun koffertjes en pakjes te wachten op het sein dat zij mochten vertrekken. Druk pratend en redenerend staken zij de éne sigaret na de andere op. Hun gepoetste schoenen glommen in de zon; extra aandacht hadden zij aan alles besteed, want straks zouden zij weer thuis zijn. Twee dagen van huiselijk geluk en vreugdevolle uren zouden weer hun deel zijn. Ongeduldig liepen sommige soldaten heen en weer, nu eens een blik werpend op de gravende jongens, dan weer informerend hoe het zat met de verlofpassen. Het duurde vanmiddag lang, eer de sergeant kwam om de koffertjes te inspecteren vóór het vertrek en de begeerde papieren uitdeelde.*

Als ze op het bureau maar opschieten, want straks missen we nog de bus en daarmee de treinaansluiting” merkten enkelen op. Het was drie uur geworden en het luidruchtig kwartiertje theedrinken in de kantine was aangebroken

Maar dan klinkt de stem van de omroeper op de radio.

“De regeringspersdienst meldt”. De stem van de omroeper kwam maar met grote moeite boven het geroezemoes van de soldaten uit. De radio werd op volle sterkte gezet. Rustig en kalm klonk de stem van den man die de ongelukstijding bracht. De regering ziet zich genoodzaakt het periodieke verlof in te trekken. Alle verlofgangers moeten zonder verwijl naar hun standplaatsen terugkeren. Grote verslagenheid heerste plotseling onder de jongens en zij, die op het punt stonden naar huis te gaan, konden een vloek niet onderdrukken. Dit was het ergste wat een soldaat kon overkomen, niet naar huis.

Enkele dagen later stond de troep weer klaar om richting stellingen te marcheren. Het zou een oefening zijn, die twee dagen en nachten zou gaan duren, maar niemand geloofde dat. Vlak voor den afmars kwam de plaatsvervangend commandant van de II Vla, notabene een reservekapitein van de veldartillerie die van zoeklichten totaal geen verstand had, voor den troep, en hield een toespraak. “Vermoeienissen zullen jullie deel zijn, het eten misschien slecht en de ligging totaal onvoldoende, maar het vaderland rekent op jullie Voorwaarts. Mars.....”

Tot aan de rand van het stadje begeleidde hij de troep en keerde toen terug. De jongens liepen verder en moesten naar de stellingen. Zwijgend trok het troepje verder. De werkzaamheden aan de stellingen waren nog steeds in volle gang. Er werden nieuwe houten schotten geplaatst en burgers waren bezig met graafwerkzaamheden. Het was alsof er sinds november niets veranderd was.

Installatie van de zoeklichten

Het materieel dat voor de verlichting van het voorterrein moest dienen, werd uit de wagens gehaald en de door en door vermoeide soldaten sleepten het naar de opstelingsplaatsen in de loopgraven. Moeizaam en met pijnlijk brandende voetzolen hadden zij getracht het gewicht van de zeer zware draagbare zoeklichtinstallaties te torsen en op de plaats van bestemming te brengen. Ongeveer vier honderd meter moesten worden afgelegd. Het was te veel gevegd van de jongens die een mars van vijf en twintig kilometer achter den rug hadden. De veertig kilogrammen wegende zoeklichten met toebehoren bleken te zwaar en te onhandig om na een dergelijke mars nog volgens model te worden gedragen en zo gaven de jongens er de voorkeur aan om de installaties bij gedeelten te vervoeren en nog wel op de bagagedrager van een fiets. Sergeant van Dalen zag dit alles wel, maar liet ze hun gang gaan. Het was geheel tegen de voorschriften in, die nadrukkelijk vermeldden, dat de gehele uitrusting ineens vervoerd moest worden en volgens een bepaald model moesten worden “omgehangen”. Het had hen vroeger, in volle vreedestijd toen zij voor eerste oefening onder de wapenen waren, al geërgerd, dat er met deze prullen die bijkans uit een prehistorisch tijdperk stamden, kostbare tijd en moeite verloren ging

De zoeklichten werden opgesteld op plekken die van Dalen eerder had uitgekozen.

De infanteristen die zich in de loopgraaf bevonden, keken met meewarige blikken naar het materiaal. Aan hun spottende opmerkingen en uitroepen was te merken dat zij meteen al niet veel vertrouwen hadden in de voor hen vreemde apparaten. De jongens van de verlichtingsafdeling wisten zelf maar al te goed dat de zoeklichten in de twintigste eeuw, met een bijna feilloze oorlogstechniek, totaal geen waarde meer hadden en alleen maar dienst konden doen om de eigen opstellingsplaatsen te verraden aan de tegenstander.

Werking van de zoeklichten

Van Dalen kreeg de opdracht om de zoeklichten tussen 21.00 en 23.00 uur, elk uur 3 minuten te laten branden. Sergeant van dalen beschrijft in detail de procedures die moesten worden gevolgd voor de installatie en het ontsteken van de zoeklichten. *Precies om negen uur gaf sergeant van Dalen het commando: “zoeklichten aansteken” en even daarna gleden de bundels over het terrein vóór de stelling en verlichtten ieder struikje en iedere oneffenheid dat beschenen werd. Onmerkbaar, maar als machtige armen grepen de bundels ieder object vast en gaven de mitraillisten gelegenheid zich bij donker te oriënteren en hun wapens te richten. Er werd niet geschoten, het was alles maar schijn, doch de bedieningsmanschappen van de verschillende vuurwapenen die in de stellingen verborgen waren, deden hun best om alles te doen verlopen alsof het werkelijkheid was. De drie minuten waren verstreken en de zoeklichten werden gedoofd. Even was het vreemd nu de bundels den omtrek niet meer verlichtten. De ogen moesten zich weer instellen op de ondoordringbare duisternis.*

Een sterke lucht van acetyleen werd merkbaar, nu de carbid, waarop de zoeklichten brandden, niet meer voor verbranding werd verbruikt. De zuurstofflessen werden dicht gedraaid en de eerste periode was voorbij. De jongens konden een uur rusten. Het ontwikkelde gas uit de carbidtoestellen borrelde op alsof een koffiepot stond te pruttelen en de doordringende gaslucht vermengde zich met de lucht van carboleum.

Bijna ongemerkt was het tien uur geworden en voor de tweede maal gleden de lichtbundels over het voorterrein. In de verte liep een troepje officieren met goud op hun kragen om de uitwerking van de stralen vanaf de plaats van de “vijand” in ogenschouw te nemen. Slechts enkele ogenblikken duurde het bezoek van de superieuren. Luid klepperden de blinden waarmede den bundel tijdelijk werd verduisterd. Het geluid was tot ver in den omtrek te horen, nu geen rumoer het overstemde.

Plotseling begon één der zoeklichten raar te sputteren en even daarna duidde een zielig klein en geelachtig bundeltje aan, dat het brander-mondstuk was verstopt. Gehaast en zenuwachtig trachtten de jongens de verstopping op te heffen door er een ander mondstuk in te plaatsen, maar de drie minuten waren al verstreken.

Het was inmiddels tien minuten voor elf geworden. Elf uur “zoeklichten aansteken”. Bijna automatisch hadden de jongens alles gedaan. Sergeant van Dalen kon op hen rekenen. Langzaam gleden de bundels weer over het voorterrein. Ieder object was goed waar te nemen, maar er werd ook niet door een vijand geschoten. De zoeklichten deden het nu uitstekend. De jongens waren van mening dat zij nog nooit zo goed gebrand hadden. Op hetzelfde moment begon één der zoeklichten weer te sputteren en onmiddellijk daarna zakte de bundel weg als een stukje kaars dat bijna is opgebrand. Het was het oude liedje van altijd.

Wat verderop in de verdedigingslinie hadden Goof en zijn makkers ongetwijfeld dezelfde ervaringen. Of zijn licht het wel of niet deed is niet bekend, maar de hele gaszoeklichtafdeling kampte met dezelfde technische problemen.

Tot ieders opluchting bleek het toch maar om een tweedaagse oefening te gaan. De verlichtingsafdeling marcheerde weer richting “Voorwijk” waar het leven weer zijn gewone gang hervatte. Iedereen was weer bezig met zijn eigen karwei. Het ploegje wat aan de schuilloopgraaf deed zijn werk. Heerlijk scheen het zonnetje op hun lichamen en de meeste soldaten begonnen al een bruine tint te krijgen. Maar die rust is bedrieglijk.

Weer een nachtelijke oefening

Want om half één in de nacht van 9 op 10 mei werden de jongens weer gewekt. *Alles werd in volmaakte orde afgewerkt. Om kwart over twee vertrok de eerste ploeg naar Rhenen. Twee vrachtauto's waren volgeladen met soldaten en uitrustingsstukken. Er heerste een opgewekte stemming. De jongens hadden dit al vaker meegeemaakt en gingen ervan uit dat ze rond het middaguur weer op "Voorwijk" terug zouden zijn. Om half drie waren ook de laatste manschappen ingedeeld en na een korte toespraak van den kapitein marcheerden zij af.*

Tot nu toe was alles goed gegaan, maar als een Nederlandse soldaat een uur gelopen heeft zonder dat hij de noodzaak ervan inziet, komen er plotseling geweldige blaren onder zijn voeten en de uitdrukking: "ik kan niet meer" is schering en inslag. Van de ruim zestig man waren er al twintig uitgevallen en de overigen liepen in zo'n langgerekt verband, dat het met een militaire troep niet veel meer gemeen had.

Er werd een kwartiertje gerust. Toen de mannen aanstalten maakten om weer verder te trekken hoorden ze heel in de verte geronk van motoren, waarschijnlijk van een vliegtuig of auto. *Plotseling werd aan de overkant van de rivier geschoten, duidelijk was de loop van de afgevuurde projectielen te volgen. Wat was dit? Wat had dit schieten te betekenen? Was ook daar een oefening? Het geronk van vliegtuigmotoren werd nu met iedere seconde sterker, van alle kanten werd het vuur geopend.*

De eerste ogenblikken stonden de jongens stomverbaasd te kijken. Door de duisternis konden zij niet goed onderscheiden hoeveel vliegtuigen het waren, maar aan het lawaai te horen, moesten het er toch heel wat zijn. Evenmin konden zij weten, van welke nationaliteit zij waren. In enkele minuten tijd was de lucht vol met snorrende motoren. Het vuren van het afweergeschut nam in hevigheid toe, en zie, plotseling kwam een brandende massa met een ontzaglijke snelheid naar beneden. Een machine was getroffen en voor de ogen van de jongens stegen dikke zwarte rookwolken op en verspreidden de vlammen een naar de hemel gericht schijnsel. De soldaten werden er stil van. De interesse van de eerste ogenblikken was verdwenen en voor het eerst in hun leven maakten zij kennis met dingen die onmiddellijk verband hielden met een moderne oorlog. Steeds maar weer vliegtuigen die alle dezelfde richting namen.

De hel breekt los

De manschappen van de verlichtingsafdeling waren volledig in verwarring en zaten vol vragen. Waar kwamen de vliegtuigen vandaan en waar gingen naar toen? Welke steden waren er gebombardeerd en hoeveel slachtoffers waren er te betreuren? Ook al wisten ze niet wat er gaande was, de jongens begrepen wel dat het geen oefening was en dat ze voorlopig niet naar "Voorwijk" zouden terugkeren. *Het zou wel op oorlog uitdraaien.*

Heftig motorgeronk kwam snel naderbij. Machtig en zwaar klonk het, maar de mannen zagen niets. Waarschijnlijk vloog het toestel erg laag achter een bomenrij en onttrok zich aan hun blikken. Zij hoorden ook geen afweergeschut. De Duitse piloot had zich natuurlijk in glijvlucht laten gaan tot vlak boven de stelling en daar iedereen verrast, zoals hij ook de mannen van de zuurstofcolonne had verrast. Het was in ieder geval een moedig stuk werk geweest. Maar even later kwam het toestel terug en werd nu van alle kanten beschoten. Het ging tegen elkaar. De mitrailleursschutter in het vliegtuig was echter op zijn hoede en vuurde hevig terug. De jongens hadden snel dekking gezocht, want de kogels floten hen om de oren.

Hoe naïef kun je zijn

Een paar infanteristen die op de weg liepen, bleven echter in spanning staan kijken. Waarschijnlijk stonden zij met ongeduld te wachten tot het toestel zou neerstorten. Plotseling draaide het vliegtuig en met grote snelheid kwam het op het punt aan waar de zuurstofcolonne dekking had gezocht. Van Dalen kon nog juist zien hoe de infanteristen hun geweren aanlegde om te vuren. Zo hard hij kon riep van Dalen hen toe: "Dekken jongens dekken". Maar de snelheid van het vliegtuig was te groot. Een kort en hevig geratel van de mitrailleur uit het vliegtuig en drie infanteristen lagen dood op den weg. Het was vlug in zijn werk gegaan, nauwelijks enkele seconden had het geduurd. Hun onvoorzichtigheid moesten zij met hun leven betalen. Maar ook zij wisten immers niets af van de moderne oorlogstechniek. Er was die dag een sterk verhoogde activiteiten in de lucht. Talrijke Duitse machines vlogen over de stellingen.

Het was nu vijf uur geworden en ieder liep met zijn eigen gedachten. Plotseling; zonder dat iemand er iets van gemerkt had, kwam een vliegtuig de jongens achterop en scheerde op een hoogte van vijftig meter over hen heen. Met afgezette motoren was hij de mannen overvallen om honderd meter verder weer op volle toeren te gaan draaien. De soldaten zagen het nu allemaal, het was geen Engelsman, maar een Duitser. Een groot kruis stond op de vleugels en den romp. Zij twijfelden nu niet meer. De Duitse luchtmacht ging een aanval op Engeland ondernemen en het was dus een Duits vliegtuig, dat brandend was omlaag gestort. Enige ogenblikken later vloog ook het toestel, dat zo laag over de jongens was heengevlogen, in brand.

Een aantal toestellen trok nu over in tegenovergestelde richting en in hun onnozelheid dachten de jongens, dat het Hollandse vliegtuigen waren die de Duitsers in de lucht zouden bestoken. Zij naderden elkaar met grote snelheid en met spanning en ingehouden adem keken de jongens hoe het luchtgevecht zou aflopen. Maar er gebeurde niets. Zij vlogen elkaar gewoon voorbij en nu kwamen met grote regelmaat terugkerende toestellen over hen heen. Van Dalen kon met zijn kijker duidelijk waarnemen dat ook dit Duitsers waren. Het krioelde nu in de lucht; het leek wel een mierennest.

Het vuren van het luchtafweergeschut werd steeds heviger en bij iedere minuut werd het de mannen duidelijker dat zij er nu middenin zaten. Nog vier toestellen zagen zij naar beneden tuimelen en dikke zwarte rookkolommen duiden de plaatsen aan waar zij waren terechtgekomen. Hoeveel mensenlevens zouden hierbij al verloren gegaan zijn? De jongens hadden geen tijd hierover na te denken; zij moesten voorwaarts, naar de stelling. Nog twaalf kilometer lopen.

Laag over de Lek kwam een zwaar driemotorig toestel aanvliegen. Het had een trage gang en maakte een nogal logge indruk, maar toen het dichterbij kwam zagen zij pas, wat een geweldig gevaarte het was. Een wonder van techniek en menselijk vernuft. Het vuur werd niet op de mannen van de II Vla geopend vanuit het vliegtuig, alhoewel er alle gelegenheid was om een troep van zestig man in een enkel ogenblik van de Lekdijk af te maaien. Zij zouden echter wel spoedig ondervinden, dat dekking zoeken een eerste vereiste was.

Ondertussen hadden de jongens van een burger het officiële nieuws gehoord dat per radio was omgeroepen. Nederland bevond zich inderdaad in oorlog met Duitsland. In verschillende steden waren parachutetroepen in groten getale afgeworpen en hadden de vliegvelden bezet. De jongens schrokken ervan. Zoiets hadden zij niet verwacht. Met verrassende snelheid hadden de Duitsers dit tot stand weten te brengen.

10 mei 1940: in oorlog met Duitsland

Dit zijn de feiten van de vroege ochtend van 10 mei 1940.

Om 3.55 uur Nederlandse tijd overschreed het Duitse leger met zes pantsertreinen de Nederlandse grens. Om 3.50 uur was er een grensoverschrijding gemeld bij Kerkrade en Vaals: de invasie was begonnen. Op de Hilversumse radio kwam de mededeling dat "*honderden vreemde vliegtuigen van onbekende nationaliteit de oostgrens passeren in westelijke richting*". Duitse overvalpatrouilles, staken in nagemaakte Nederlandse marechaussee-uniformen op diverse plaatsen de grens over met de opdracht de bruggen over de IJssel veilig te stellen, om zo ongehinderd doorgang te krijgen naar de Grebbelinie.

Om 6.00 uur overhandigde de Duitse gezant een verklaring, waarin de inzet van een geweldige troepenmacht werd aangekondigd. Als er geen verzet zou worden gepleegd, dan zou Duitsland afzien van bezetting van Nederland en zijn overzeese gebieden en van een eventuele volledige vernietiging van land en staatsbestel. In haar antwoord wees de regering de Duitse aanval verontwaardigd af en verklaarde zich in oorlog te beschouwen met het Duitsland.

De afdeling trok dwars door Amerongen. Overal stonden burgers zwijgend te kijken naar de troepen. Er werd gezwaaid en de soldaten zwaaiden terug. Het ging allemaal in stilte en dat maakte een diepe indruk op de soldaten.

Rond 6.00 uur zijn ze op hun plaats van bestemming: de Grebbelinie. Ze hadden er geen weet van dat de Duitse gezant op hetzelfde tijdstip een ultimatum overhandigde aan de Nederlandse regering. Er werd nog volop gewerkt aan het aanleggen van de stellingen. *De inundatiegebieden lagen er nog bij als in November van het vorig jaar.* Sergeant van Dalen herinnert zich nog goed wat hij dacht en voelde bij het zien van de ondergelopen landerijen. Hij probeerde zichzelf moed in te spreken en zijn onrust te onderdrukken. *Hier zou de vijand toch wel ernstige tegenstand ontmoeten, die nog zou worden verhoogd, door het water nog hoger op te laten komen. Door het water kan tenslotte geen enkel leger optrekken. De prikkeldraadversperringen boden bovendien nog een zeer moeilijk te nemen hindernis. Voeg daarbij de onverzettelijke wil van de soldaten en de jongens kwamen tot de slotsom, dat het hier een uitstekend verdedigd stuk land was, waar zelfs het Duitse leger met zijn fenomenale techniek machteloos tegenover zou staan.* Van deze romantische voorstelling van de werkelijkheid zou maar weinig overblijven. De harde feiten zouden een heel andere realiteit laten zien, een realiteit waarvan de jongens van II VI. A (gelukkig?) nog geen weet hadden.

De infanterie had de stelling al bezet en de mannen van de II Vla zouden met hun technische installaties behulpzaam zijn om 's nachts het voorterrein te verlichten. Eigenlijk behoefden zij niet eens te vechten. De II Vla was een zuiver technisch legeronderdeel en dat gaf hun een gevoel van veiligheid, alhoewel zij op dit punt in de voorste stelling zaten. De zuurstofcolonne bleef bij het oude boerderijtje achter op een km afstand achter de stellingen, het was te gevaarlijk om volle zuurstofflessen in de stelling te hebben. Eén granaatscherf in de stelling en een groot gedeelte zou in de lucht vliegen. Dat risico mochten zij niet lopen. Zij lagen wel ongeveer een kilometer achter de stelling, maar in tijd van oorlog was het nergens veilig. In anderhalf uur hadden zij een schuilplaats gemaakt van twee meter diepte, waar behoorlijk vier man in konden. Zelfs hadden zij er nog een tuinbank in gezet om af en toe eens te kunnen rusten. De mannen hadden geen enkele notie van moderne oorlogvoering

De mannen van de verlichting staan er alleen voor

De jongens werkten de hele middag als paarden om de zoeklichten op te stellen. Ze stonden er alleen voor. Ze moesten zelfs hun eigen bescherming tegen granaatscherven maken, er was met de manschappen van de afdeling zoeklichten totaal geen rekening gehouden. Ze stonden er alleen voor. Alle schuilnissen in het overdekte gedeelte waren al bezet. *De ruim drie honderd meter lange loopgraaf was alleen berekend voor de infanterie met een mitrailleurafdeling en pantserafweergeschut. Voor de mannen van de II Vla bleef niets anders over dan een stuk loopgraaf, wat alleen bescherming kon geven bij geweervuur.* Een open loopgraaf die geen beschutting bood tegen rondvliegende projectielen.

De zoeklichten weigerden, er was geen licht uit te krijgen. Van Dalen gaf bevel om er niet meer tijd aan te verknoeien, maar direct de karabijn te gebruiken. Het werd gevaarlijk, zij hadden geen schietgaten, zoals de infanteristen. Zij lagen op korten afstand van elkaar met hun hoofden voorzichtig boven den rand uit, de helmen zoo diep mogelijk voorover om te beschermen. Het vuren werd heviger. Ook de artillerie begon mee te schieten. Dof dreunden de knallen er tusschen door en het werd bij iedere minuut intensiever. Plotseling hoorde van Dalen hardlopen in de stelling, de adem stakte in zijn keel, de Duitsers, zouden ze de stelling al genomen hebben vanaf de andere kant?

Om 8.00 uur las de nieuwsdienst de volgende proclamatie voor van Wilhelmina *Mijn Volk, Nadat ons land met angstvallige nauwgezetheid al deze maanden een stipte neutraliteit had in acht genomen, en terwijl het geen ander voornemen had dan deze houding streng en consequent vol te houden, is in de afgelopen nacht door de Duitse weermacht zonder de minste waarschuwing een plotselinge aanval op ons gebied gedaan. Dit niettegenstaande de plechtige toezegging dat de neutraliteit van ons land zou worden ontzien, zo lang wij haar zelf handhaafden. Ik richt hierbij een vlammend protest tegen deze voorbeeldeloze schending van de goede trouw en aantasting van wat tusschen beschaafde staten behoorlijk is. Ik en Mijn regering zullen ook thans onze plicht doen. Doet gij den uwen, overal en in alle omstandigheden, ieder op de plaats waar hij is gesteld, met de uiterste waakzaamheid en met die innerlijke rust en overgave waartoe een rein geweten in staat stelt. WILHELMINA*

Er klonken doffe knallen in de omgeving. Ze hadden niets met artilleriegeschut te maken, de eigen soldaten lieten huizen en gebouwen in de lucht vliegen die in het schootsveld stonden van de mitrailleurnesten. *Ook de boerderij die vijftig meter achter de stelling aan de voet van den berg lag zou straks hetzelfde lot treffen. Het was een kapitale boerderij, nauwelijks tien jaar geleden gebouwd.*

De jongens in de stelling zouden de beesten verzorgen, zoveel als in hun vermogen lag. In ruil daarvoor zouden zij alle eieren mogen rapen. De kelders van de boerderij waren al leeggehaald. Grote stukken spek en honderden flessen met weckgroenten vonden hun weg naar de stelling. Ook de mannen van de II Vla hadden wat gekregen. Een paar heerlijke worsten en nog wat lekkernijen werden broederlijk gedeeld. Zij zaten nu gezellig te peuzelen en gingen hun eersten nacht aan het Oostfront tegemoet, onbekend met hetgeen komen zou.

Er is geen groter contrast denkbaar dan tussen de uitgelaten sfeer in de loopgraven en de nuchtere en kille werkelijkheid. Als de Duitsers op 10 mei ons land binnenvallen, zijn de werkzaamheden aan de Grebbelinie nog in volle gang. In november is pas de oplevering gepland. De bouw van een bomvrij gemaal, dat het water zou moeten gaan

oppompen voor de inundatie van de Grebberg, is nog niet klaar. Daarom kiezen de Duitsers juist de zwakke Grebbeberg uit om aan te vallen.

In de stelling was alles in verhoogde staat van paraatheid gebracht. De geweren en mitrailleurs waren schietklaar.. *Er zat niets anders op dan de nacht maar wakende door te brengen. Zij zouden dan morgen overdag wel zien of zij een uurtje konden rusten.*

Kapitein A. Wiersinga brengt na de oorlog rapport uit over de meidagen van 1940.

Rond 3.45 uur een zeer groot aantal vliegtuigen boven het verdedigingsgebied

Rond 5.00 uur ontvangt hij het bericht dat Nederland in oorlog is.

Rond 6.00 uur meldt hij de aankomst detachement gaszoeklichten uit Wijk bij Duurstede. Geen enkel woord over zijn verantwoordelijkheid voor de bescherming van de manschappen van de verlichtingsafdeling. Wel hebben hij en zijn vaandrig Wassenaar kritische opmerkingen over de werking van de zoeklichten:

Rond 21.00 uur meldt Wiersinga *“Gaszoeklichten werkten niet, materiaal zeer slecht.”*

Vaandrig Wassenaar meldt: *“Ik had 2 gaszoeklichten, die goed waren op 200 m. op de versperring. Na twee nachten was de zuurstofvoorraad op uit de cilinders.”*

Er wordt overdag veel gepatrouilleerd en er is hevig vijandelijk vuur. 's nacht is het rustig gebleven. Door voortdurende gevecht met de vijand is er geen gelegenheid geweest om warm eten aan de manschappen te verstrekken.

De feitelijke aanval van de Duitse troepen begon op 11 mei om 2.00 uur met een langdurige beschieting met lichte artillerie gevolgd door een aanval op de voorpostenstrook. Verbindingen raakten snel ontregeld en de Duitsers maakten een aantal krijgsgevangenen, die als levend schild werden gebruikt voor de aanval op de resterende voorposten. Toch duurde het tot de avond voor de laatste voorposten door de SS werden ingenomen. Bij ten minste drie gelegenheden werden Nederlandse krijgsgevangenen door de SS vermoord.

P. Hokke verwoordt in zijn verslag op aangrijpend wijze de dreiging en paniek. *Iedere soldaat stond op zijn post en de patrouille was met levensgevaar het voorterrein ingegaan om de omgeving te verkennen. Om tien uur moesten zij terug zijn en een andere patrouille zou dan die taak overnemen. Waren zij op de afgesproken tijd niet terug dan was er iets aan de hand. En er gebeurde ook iets. Eén van de soldaten meende iets verdachts in het voorterrein te zien. Hij had het niet goed kunnen waarnemen, maar bij het schijnsel van den vuurgloed leek het net, of er vlak voor de stelling soldaten over de grond slopen vlakbij de prikkeldraadversperring. Iedereen keek in de aangewezen richting, maar niemand kon iets ontdekken. Weer klonk een schot, en nog één, nog meer. Nu zou het beginnen, een aanval van Duitse stoottroepen. Sergeant van Dalen gaf bevel met de zoeklichten het voorterrein te verlichten om de mitrailleurs gelegenheid te geven op de juiste hoogte te richten en den aanval af te slaan. Maar de mitrailleurs begonnen al te knetteren. Lichte en zware mitrailleurs, geweren en karabijnen. Het was in enkele seconden tijd een hels leven geworden. Van alle kanten werd gevuurd. Vanaf de berg over de stelling heen, hele series projectielen floten met hun eigenaardig gefluit over hen heen. De zoeklichten weigerden, er was geen licht uit te krijgen. Van Dalen gaf bevel om er niet meer tijd aan te verknoeien, maar direct de karabijn te gebruiken. Het werd gevaarlijk, zij hadden geen schietgaten, zoals de infanteristen. Zij lagen op korte afstand van elkaar met hun hoofden voorzichtig boven de rand uit, de helmen zo diep mogelijk voorover om te beschermen. Het vuren werd heviger. Ook de artillerie begon mee te schieten. Dof dreunden de knallen er tussen*

door en het werd bij iedere minuut intensiever. Plotseling hoorde van Dalen hardlopen in de stelling, de adem stakte in zijn keel, de Duitsers, zouden ze de stelling al genomen hebben vanaf de andere kant?

Het was nu nog rustig, maar hoe zou het vannacht zijn? Het was duidelijk merkbaar, dat het Duitse geschut snel naderbij kwam. *De doffe knallen kwamen steeds duidelijker tot hen door. Hoeveel Hollanders zouden nu al gesneuveld zijn? En wanneer was het hun beurt? Zouden ze Pinksteren 1940 nog beleven? Een aantal Duitse vliegtuigen kwam over en het oorverdovend geratel begon weer. Laag vlogen ze over de stelling heen om dan achter de bomen uit het gezicht te verdwijnen. Bij de volgende stelling werden zij weer onder vuur genomen, doch rustig vlogen zij verder, alsof er helemaal niet op hen geschoten werd. De jongens hadden diep respect gekregen voor de Duitse piloten.*

Sterke geruchten

Er gingen geruchten rond in de stelling. De Duitsers zouden overal teruggeslagen zijn, de Fransen vochten in Brabant en hadden de Duitsers de grens over gedreven. Een legertje van 15.000 Engelsen was Driebergen binnengetrokken en onderweg naar de Grebberg op hulp te bieden. De berichten werden volkomen serieus genomen, maar het was allemaal gelogen en bedoeld om te misleiden

Er schijnen ook Duitse spionnen achter de stelling rond te lopen, verkleed als boer. Spionage in het hol van de leeuw. Er schijnt er ook een betrapt te zijn, hij had een tekeningetje van de stelling op zak. Er stond precies op aangegeven waar het pantserafweergeschut was opgesteld. Hij is ter plekke doodgeschoten. De verhalen over spionage bleek achteraf op waarheid te berusten, de Duitsers bleken goed op de hoogte te zijn geweest.

Ze schreven nog vlug een berichtje naar huis want een ordonnans kwam in de stelling en vertelde dat hij *vandaag nog in de bewoonde wereld kwam, allicht was er kans dat hij de kaarten in een brievenbus kon werpen.* Het is goed denkbaar dat Goof in de stelling iets verderop ook kans heeft gezien de ordonnans een brief mee te geven. Het thuisfront verkeerde in verlammende onzekerheid. Het belangrijkste was te melden dat je nog leefde. We hebben nooit van een laatste berichtje van Goof gehoord.

Van Dalen meldt dat bij de zuurstofcolonne alles in orde is, *alleen staan die jongens verschrikkelijk veel angst uit. De Duitse artillerie richt steeds op de rechterstelling en daar zitten zij niet ver van af. De granaten vliegen vlak over hen heen of het niets is. Ze kunnen haast niet uit de schuilplaats komen. De granaten ontploffen soms op twintig of dertig meter van hen af. De mannen van de zuurstofcolonne zaten in hun schuilplaats, net als beesten onder de grond. Verwongen trekken tekenden zich af op hun gelaat. Zij durfden er niet uit te komen uit vrees, dat zij getroffen werden.*

Plotseling klonk het bekende gefluit weer in hun onmiddellijke nabijheid. Het was duidelijk merkbaar, een fractie van een seconde en het was gebeurd. Op nauwelijks drie meter afstand was het projectiel ontploft. Een diepe trechter wees de plaats aan waar het was neergekomen. Door de luchtdruk rolden de mannen in de kuil over elkaar heen en een grote hoeveelheid zand kwam naar binnen. De gegolfd ijzeren platen waren boven hun hoofden weggeslingerd. Zij konden nu weer de vrije hemel zien, het was Pinksteren. De jongens leefden allemaal nog, slechts één was er gewond.

De jongens in de stellingen waren over hun toeren, ze *haalden allerlei muizenissen in hun hoofd. Je kon merken, dat zij de kluts een beetje kwijtraakten. Midden in een moordend artillerievuur dachten zij aan terugtrekken en aan eten.*

Over 11 mei 1940 meldt infanterie-kapitein Wiersinga het volgende:

--Rond 8.00 uur wordt er vijandelijk vuur gegeven op de stellingen.

--Om ca 10.00 uur komt een 20-tal manschappen, waaronder enkele gewonden, vluchtend uit de voorposten aangerend. Hun Commandant heeft bevel gegeven zich terug te trekken. Ze zeggen achtervolgd te worden door een 100-tal Duitsers.

Wiersinga stuurt de manschappen door naar 19 R.I.

--Een half uur later, om ongeveer 10.30 uur, worden er vijandelijke patrouilles (z.g. stoottroepen) waargenomen, die oprukken in de richting van de door de Nederlandse troepen verlaten voorpoststellingen, van daaruit openen ze het vuur. De infanteristen van Wiersinga zijn slechts lichtbewapend: een lichte mitrailleur en geweren en karabijnen. De situatie wordt nu precair.

--Vanaf 12.00 uur ligt het terrein achter de frontlijn tot aan de Commandopost van tijd tot tijd onder hevig vijandelijk vuur, waardoor de aanvoer van eten en munitie zeer moeilijk is. Bovendien wordt de telefonische verbinding met de commandopost en met de Commandant II-8 R.I. geregeld verbroken, zodat alle berichten per ordonnans moeten worden overgebracht.

In het verslag wordt de situatie met de gaszoeklichten dramatisch genoemd.

--Vaandrig Wassenaar: *“Gaszoeklichten werkten niet, materiaal zeer slecht. Vijand 's nachts steeds getracht op verschillende punten over den Grift te komen in ons vak, maar dit weten te verhinderen”.*

--Luitenant Koerselman: *“Ik ontdekte ook nog een paar achterblijvers o.a. de sergeant van de gaszoeklichten sergeant Jansen van Reg. Genietroepen en de sergeant die in de kazemat bij Kruip-Onder had gezeten met volledige bediening. Hij had zijn wapens vernietigd.”*

--Kapitein Piët: *De 2 man van de gaszoeklichten waren al de vorige dag verdwenen.*

Het relaas van P. Hokke wijkt op een punt opvallend af van het zakelijk en objectieve verslag van het verslag van de infanterie: de zoeklichtmannen dachten niet alleen aan terugtrekken, maar deden dat ook, zonder dat daar bevel voor was gegeven.

Eerste Pinksterdag

Op 12 mei begon de Duitse aanval op de frontlijn met een urenlang artilleriebombardement. Rond 13.00 uur vielen twee SS-bataljons de frontlinie aan, gevolgd door een derde bataljon. Het voor de berg gelegen belangrijkste verdedigingswerk viel al na een half uur. De positie van het verdedigingswerk was van groot belang vanwege de inundatiesluis waarmee water uit de Neder-Rijn kon worden ingelaten. Hierna volgde een aanval op de helling aan de oostzijde van de Grebbeberg zelf. De Duitsers leden relatief lichte verliezen, en wisten eenvoudig de berg op te komen. In de avond van 12 mei hadden de Duitsers de hele frontlijn ter hoogte van de Grebbeberg veroverd. P. Hokke herinnerde zich van 12 mei het volgende. *In stralende pracht had de eersten Pinksterdag een aanvang genomen en het gebulder van de vijandelijke artillerie nam in hevigheid toe. Het klonk voor en achter; aan alle kanten. De rechter- en linkervleugel werden beide bestookt. De Duitsers probeerden natuurlijk een omsingeling tot stand te brengen om zo de Grebbelinie te doen vallen. Nog steeds hield de linie stand. De Duitsers waren opgerukt over de straatweg van Arnhem naar Ede en stonden nu in de streek*

rondom Renswoude en Scherpenzeel, recht tegenover de stelling. De vooruit-gescho-
ven posten van de Duitsers brachten nieuwe stukken geschut in stelling in het bos.
Toch zouden de jongens nog even wat gaan rusten, heel even maar. Al sinds donder-
dag waren zij in de kleren en hadden praktisch nog niet geslapen.

De SS werd in nacht van 12 op 13 mei richting Achterberg gedirigeerd waar ze in de
aanval gingen op het moment dat de Nederlandse tegenaanval al aan de gang was.
Ze zetten met twee bataljons de aanval in tegen de stoplijn op de berg, die ze tegen
het middaguur ten koste van vele gesneuvelden doorbraken. Met het doorbreken van
de stoplijn was de Nederlandse verdediging feitelijk uitgeschakeld. De samenhang viel
volledig weg, en een grote stroom terugtrekkende infanteristen kwam op gang. Na een
Duits luchtbombardement sloegen de laatste Nederlandse troepen op de vlucht. Rond
16.00 uur op 13 mei werd een evacuatieopdracht voor de gehele Grebbelinie gegeven

In de morgen van 13 mei probeerden de Nederlandse troepen met vier bataljons aan
de noordzijde van de Grebbeberg een tegenaanval te ondernemen, maar door eigen
vuur, slechte voorbereiding en het feit dat de SS tegelijkertijd aanviel, verliep de voort-
gang traag. Toen de Duitse artillerie de Nederlandse aanvallers onder zwaar vuur nam
liep de aanval vast. Een aanzienlijk deel van de Nederlandse manschappen trok
daarop terug. Een door Duitse Stuka's uitgevoerd bombardement op het aanvals-ge-
bied en de afgrendelstelling zorgde ervoor dat de resterende Nederlandse militairen
het hazenpad kozen. De evacuatie ging zo ongemerkt dat de Duitsers pas rond 21.00
uur ontdekten dat de Grebbelinie bij Rhenen volledig was ontruimd.

GOOF SNEUVELT

Na de gevechtshandelingen op 12 mei en een chaotische aftocht van de manschap-
pen, keert hij niet bij zijn onderdeel terug, en wordt door de leidinggevenden van III-
199 R.I. pas na enige tijd als vermist opgegeven. Niemand miste hem. De leidingge-
venden en de manschappen die hij moest ondersteunen niet, en ook de leiding niet
van de uit elkaar gevallen afdeling zoeklichten. Goof is een eenzame dood gestorven,
zo veel is zeker. Het is allemaal kort en duidelijk terug te lezen in zijn dossier:

Maandag 1 April 1940; 2 April terug.
10 Mei over naar III-199 R.I.
Niet teruggekeerd - wordt ver-
mist.
H. begraven op het Grebbekerkhof
4e Holl. graf nr. 53

Op 15 mei 1940 capituleert Nederland. De kanonnen zwijgen en de stilte valt, Het
Nederlandse leger lijkt in shock en niet tot handelen bekwaam. Overal op en rond de
Grebbeberg liggen gesneuvelde soldaten dagenlang te wachten om geborgen te wor-
den. Het zijn de Duitsers die de bergingsoperatie leiden.

Goof wordt op 17 mei dood gevonden langs een doorgaande weg in Achterberg en dezelfde dag begraven op het kerkhof op de Grebberg. Hoe is hij precies overleden? Wanneer werd geconstateerd dat soldaat Konings niet van het front was teruggekeerd? Hoe is de communicatie met het thuisfront verlopen? Wanneer wist de familie dat Goof werd vermist? Wanneer werd zijn overlijden aan de familie bekendgemaakt? Wat er op 13 mei en de dagen daarna precies is gebeurd, is binnen de familie nooit helemaal duidelijk geworden. Zij moesten het uiteindelijk doen met de officiële overlijdensakte, die op 31 augustus 1940, ruim 3 maanden na het overlijden van Goof, door een ambtenaar van de gemeente Tilburg wordt opgesteld. Het is een kopie uit het overlijdensregister van de gemeente Rhenen. Daarin staat vermeld dat Goof op 13 mei om 4.00 uur in de morgen is overleden.

Burgerlijke Stand gemeente Tilburg: Overlijdensakte nr. 667 van het jaar 1940

Op een en dertig Augustus negentien honderd veertig heb ik Ambtenaar van de Burgerlijke Stand van de gemeente Tilburg ingeschreven een daartoe ontvangen uittreksel van het overlijdensregister van de gemeente Rhenen, inhoudende dat aldaar op dertien Mei negentien honderd veertig des voormiddags om vier uur is overleden Konings Godefridus Wilhelmus Mattheus echtgenoot van Van Hees, Joanna Henrica, oud een en dertig jaren, koperslager, geboren en wonende te Tilburg, zoon van Konings Adrianus Godefridus, koperslager en Vermeer Johanna Josephina Maria, zonder beroep en wonende te Tilburg. Deze akte is door mij, Ambtenaar van de Burgerlijke Stand van de gemeente Tilburg opgemaakt op een en dertig Augustus negentien honderd veertig.

In de tekst op zijn gedachtenisprentje staat te lezen: *“Zijn frisse, krachtige jeugd kenmerkte zich door ijver voor godsdienst en gezin en zakenleven. Met stijgende ambitie greep hij zijn levenslust aan als trouwe echtgenoot van Joanna Henrica van Hees en vader van een ontluikend gezinsbestaan”*. Hiermee wordt kort en bondig geschetst hoe Goof in het leven stond: een man vol levenslust en ambitie. Een man in de bloei van zijn leven met een veelbelovende toekomst. Ik ken hem alleen maar door het onuitgesproken verdriet binnen de familie, het niet te onderdrukken gevoel van verlies bij zijn weduwe en zoon. Hun leven lang.

Dood gevonden

“Gevallen in de strijd om de Grebbeberg; geen nadere gegevens bekend”.

Het is diep verdrietig dat de familie alleen maar heeft kunnen gissen naar de omstandigheden waaronder Goof is gesneuveld. Was hij zwaargewond, heeft hij veel geleden of was hij op slag dood? Hoe en onder welke omstandigheden werd Goof gevonden? Ik heb geen enkele aanwijzing dat deze concrete informatie met de familie is gedeeld. Ik ben realistisch genoeg te beseffen, dat ook al was nadere informatie verstrekt, de familie het waarschijnlijk niet geloofd zou hebben. Ze hebben hun geliefde sinds 2 april niet meer gezien en ze hebben geen afscheid van hem kunnen nemen. Er moest aan de familie, en met name aan zijn vrouw, toestemming worden gevaagd om Goof definitief te begraven op het Militaire Ereveld. Ik weet niet hoe de besluitvorming is verlopen, maar het zal veel overtuigingskracht gevraagd hebben om de weduwe te laten instemmen met de begrafenis van haar man, zo ver van huis. Ook de uitreiking van het Oorlogsherinneringskruis met gesp op 3 maart 1948 aan de weduwe, zal zeker met gemengde gevoelens zijn geschied. Ik heb bij mijn tante thuis nooit een herinneringskruis gezien. Er kon ook nauwelijks gesproken worden over de oorlog, want mijn tante en ook haar zoon waren tot aan hun dood zeer verbitterd en vol kritiek op alles wat leger en vooral het koningshuis betrof.

LAATSTE RUSTPLAATS: MILITAIR EREVELD GREBBEBERG

Op 17 Mei 1940 werden op last van de Duitse bezetter 6 gesneuvelde soldaten vanaf de Hoogesteeg/Meentsteeg overgebracht naar de Grebbeberg. Het zijn 5 dienstplichtige militairen van 3-III-19 R.I. en dienstplichtig soldaat Goof Konings van de 2^e verlichtingsafdeling. Zijn registratiegegevens zijn:

Konings
Godefridus Wilhelmus Matheus
Geboren te Tilburg op 5 Mei 1909
Gesneuveld op 13 Mei 1940 te Achterberg locatie Cuneraweg
Begraven op 17 mei 1940
Rustplaats: Rij 04 - Graf 53/II
Dienstplichtig soldaat bij de Verlichtingsafdeling (VI. A)
Rooms-Katholiek
Registratiegegevens.
G02V/GG. Lotno: Tilburg 370. Stam:3 R.G.Tr.
Lnr:29-II-60
Bijzonderheden
Gevallen in de strijd om de Grebbeberg; geen nadere gegevens bekend.

Hij wordt genoemd in de nalatenschap van de Korporaal. M. Poortman van 1-II-19 R.I. als gevallen in de omgeving van de Cuneraweg.

Gedood door eigen vuur

De jarenlange terughoudendheid van de overheid bij het verstrekken van meer gedetailleerde gegevens over de dood van Goof, zal zeker verband hebben gehouden met het zeer sterke vermoeden dat Goof is gedood door Nederlands mitrailleurvuur. Je kunt maar beter wachten tot de direct betrokkene is overleden, voordat je met deze rauwe, nauwelijks te accepteren waarheid voor de dag komt. Michiel Teunisse trekt in zijn onderzoeksverslag de volgende duidelijke conclusies:

De mannen van de zoeklichtafdeling waren de eerste oorlogsdag o.a. ingedeeld in de frontlijn bij Kruiponder bij II-8RI en elders bij III-19RI, deze zoeklichten konden ongeveer 200 meter licht geven echter na 2 dagen waren de meeste zoeklichten of defect of de zuurstof was op. De aanname is dat deze mannen samen terugtrokken met 8RI/19RI militairen uit de frontlijn richting Achterberg en o.a. werden beschoten door de zware mitrailleurs van Luitenant Storms nabij de Weteringsteeg.

Deze luitenant verklaarde later in zijn verslag:

“Kort tevoren telefonisch bericht Commandant M.C. -III-19 dat vijand brutaal optreedt o.a. in Nederlandsche uniformen en witte vlag zwaaiend. Derhalve het voorterrein onder vuur genomen tot duidelijk was dat het gevluchte Nederlandse soldaten waren uit de Grebbedijk (Compagnie Wiersinga) die voor eigen artillerie de stelling hadden verlaten en daarna in open veld in eigen artillerievuur kwamen. Zij waren haveloos en gedesorganiseerd en voerden gewonden mede. Zeiden vele verliezen te hebben geleden. Michiel Teunisse: “De Tilburger is vermoedelijk al bij het terugtrekken gewond geraakt en in Achterberg tegen de stal gelegd of aldaar getroffen door een granaat. Daar is hij op 17 mei 1940 gevonden en afgevoerd naar de Grebbeberg”.

Alles is nog niet verteld

Het is nu het goede moment om de levensgeschiedenis van Goof Konings af te ronden. Alles wat over zijn laatste levensjaren kon worden verteld, is verteld. Goof heeft geen nabestaanden: zijn beide kinderen zijn zonder nakomelingen overleden. Daarom rust er een serieuze verantwoordelijkheid op de schouders van de familie Konings om het verhaal van zijn korte en dramatische leven te blijven memoreren: hij is eenzaam en alleen gesneuveld en ligt in een koud graf op het Militaire Ereveld De Grebbeberg. Er is binnenkort niemand meer die door Goof is gekend of die hem van nabij heeft meegemaakt. Goof heeft mij aangeraakt. Ik weet dat het meer symboliek is dan werkelijkheid, maar symbolen hebben we nodig om te grote, ongrijpbare gebeurtenissen en gevoelens te kunnen duiden en een naam te kunnen geven. Maar hoe doen we dat, “vasthouden”, als we in onze herinnering geen gezamenlijk houvast hebben?

Natuurlijk, we hebben zojuist het verhaal gelezen over de dramatische gebeurtenissen in “zijn” maand mei, we kunnen zijn mooi onderhouden graf bezoeken op het Militaire Ereveld te Rhenen, we hebben de jaarlijks Dodenherdenking, waar we hem samen met talloze andere gevallen herdenken. Is dat dan niet voldoende om de herinnering aan hem levend te houden? Ik denk het niet. Het is een ontroerende gedachte, dat als wij als familieleden, op 5 mei zijn verjaardag vieren, terwijl heel Nederland met ons meeviert dat zijn dood niet voor niets is geweest, dat we al 80 jaar lang geen oorlog hebben gekend. Hadden we maar iets tastbaars van hem. Zelfs het herinneringskruis dat postuum is uitgereikt, is spoorloos. Zijn vrouw en zoon zijn nooit trots geweest dat Goof voor het vaderland is gevallen.

En die herinnering blijkt er, 80 jaar te laat, toch te zijn, als in 2019, na intensief onderzoek blijkt dat een onbekende gesneuvelde soldaat op een foto, soldaat Goof Konings uit Tilburg is. Kijk maar, kijk maar goed. Een sterker beeld om hem te herinneren is nauwelijks denkbaar.

“Onderzoeksproject “Zoeklicht”

Vele jaren na zijn overlijden duikt er op internet een foto op, waarop een gesneuvelde militair staat afgebeeld. Over de herkomst van de foto is het volgende bekend. Gepensioneerd luitenant-kolonel Michiel Teunisse uit Ermelo, amateurhistoricus, gespecialiseerd in de militaire gebeurtenissen in de meidagen van 1940, krijgt op enig moment de foto onder ogen. Zijn nieuwsgierigheid naar het verhaal achter de foto van de gesneuvelde soldaat is meteen gewekt en hij gaat samen met een grote groep vrijwilligers en met steun van verschillende specialisten, op zoek naar de herkomst en achtergronden van de foto.

De foto is, samen met een serie andere foto's, waar achterop staat vermeld “Wageningen”, door een particulier gekocht op de Duitse site van EBay.

Achter op de foto staat in oud Duits: *“In België gefallener Hollander”* wat *“In België gesneuvelde Hollander”* betekent. De toelichting op oude foto's is vaak misleidend, omdat de maker zich niet meer precies herinnert waar hij de foto genomen heeft. Het kan ook zijn dat de tekst opzettelijk is aangebracht om de verkoopwaarde van de foto te vergroten. De foto is vermoedelijk op 15 of 16 mei 1940 genomen door een Duitse militair. Na advies, ingewonnen bij anderen, kwam Teunisse tot de volgende analyse:

- Het is een Nederlandse soldaat, geen cavalerist/marechaussee;*
- Hij draagt nog zijn gasmaskertas, heeft zijn overjas aan, en heeft in zijn linkerhand zijn witte zakdoek, wapen, helm en overige uitrusting ontbreken;*
- Hij is klein van stuk, circa 30 jaar, heeft een flinke bos haar, geen zichtbare verwondingen;*
- Hij ligt tegen een veestal, naast hem het mestluik, de stal is pannen gedekt;*
- Links van hem een hek met 2 ingangen;*
- Geheel links een schuur half beton, half hout met een rieten dak;*
- Midden boven zichtbaar een witte muur met een zwarte streep;*
- Op de voorgrond een riem;*
- Het is een soldaat en geen officier/onderofficier”.*
- De schuur links is onderdeel van een zogenaamde T-woonboerderij, de witte woning en een muuranker zijn zichtbaar midden boven*
- De soldaat is zeker wat ouder dan de gemiddelde soldaat, schatting rond de 30 jaar;*
- Vermoedelijk gesneuveld door een granaatinslag (de druk van een ontplofte granaat);*
- De foto is vanaf een doorgaande weg gemaakt.*

De foto is vermoedelijk op 15 of 16 mei gemaakt door een langstreckende Duitse militair. Het lichaam van Goof is vanuit het achterland, langs de doorlopende weg gelegd om opgehaald te worden voor overbrenging naar zijn voorlopige laatste rustplaats. Het graf zal pas definitief zijn als nabestaanden toestemming geven hun geliefde te laten begraven op het Militaire Ereveld.

Gezien de opmerking op de achterzijde van de foto moest eerst worden uitgesloten dat de soldaten gesneuveld waren in Brabant, Limburg, Zeeland, België en Noord - Frankrijk. Na een moeizaam onderzoek bleek dat of foto's van de gesneuvelden absoluut niet overeenkwamen de lijst van vermisten uit genoemde gebieden, en dat ook de sneuvel-vindplaats geen match opleverde. Vervolgens spitste het onderzoek zich toe op gesneuvelde cavaleristen rond Achterveld en Barneveld. Maar door onderzoek van het Cavalerie museum werd al snel duidelijk dat deze militair geen huzaar was.

Het zoekgebied spitste zich nu verder toe op de Nude (het gebied tussen Wageningen en Rhenen) en de wijde omgeving van Achterberg. Er werden vele boerderijen bezocht

en bekeken, maar geen enkele voldeed aan de schuur en boerderij op de foto. En toen naar Achterberg. Mede met de hulp van amateurhistoricus Anton de Ridder, werd uiteindelijk de locatie gevonden waar Goof werd neergelegd om te worden opgehaald voor een voorlopige begrafenis. Michiel Teunisse rondt zijn onderzoeksverslag af met de volgende conclusie: *Tot zover een lange maar eervolle zoektocht, weer duidelijkheid en wederom een verrassende wending aan dit onderzoek.*

Om nooit te vergeten

Zijn ambitie en gedrevenheid zouden hem ver hebben gebracht en dat zou een merkbare invloed hebben gehad op het leven van alle familieleden. Het familiebedrijf zou misschien niet roemloos ten onder zijn gegaan aan kortzichtig gekraakel. Wat mij het meest raakt is dat hij daar helemaal alleen ligt. Sterven is onontkoombaar, maar alleen sterven is onacceptabel. In mijn verhaal ben ik heel dicht bij hem kunnen komen, heb ik zijn paniek en angst gevoeld. Maar het is vooral dankbaarheid dat overheerst. Deze foto brengt Goof eindelijk weer terug in de familie.

Tot besluit

Er is veel algemene informatie beschikbaar over de bloedige oorlogshandelingen in de meidagen van 1940. Het betreft historisch materiaal over de Grebbelinie, gedetailleerde verslaglegging door leidinggevende militairen over het verloop van de oorlogshandelingen en een grote hoeveelheid dagboeken en persoonlijke verslagen van ooggetuigen en slachtoffers. Dat is allemaal te vinden op de website van de Grebbeberg. Er kan daarmee op voortreffelijke manier een algemeen beeld worden opgebouwd van de strijd op en rond de Grebbeberg.

Informatie over de afdeling gaszoeklichten is op de website nauwelijks te vinden. Dat kan verklaard worden uit het bijzondere positie van de afdeling gaszoeklichten binnen militaire structuur: het is een kleine afdeling met slechts een ondersteunende functie. Tijdens oorlogshandelingen werd de afdeling opgesplitst in kleinere groepen, die werden toegevoegd aan verschillende infanterie-eenheden.

Als Michiel Teunisse in 2019 zijn onderzoeksresultaten naar “een onbekende soldaat op een foto” presenteert, komt ook meer informatie beschikbaar over de VI. A II (2^e Verlichtingsafdeling) en maken we kennis met verslagen van leidinggevende militairen van Infanterie- en Artillerie-onderdelen die nauw hebben samengewerkt met de VI. A II. Deze informatie is te vinden op www.grebbeberg.nl

We krijgen via Michiel ook de beschikking over de oorlogservaringen van P. Hokke, voormalig dienstplichtig sergeant bij de Tweede Verlichtingsafdeling, hetzelfde legeronderdeel waar ook mijn oom deel van uitmaakte. Het relaas van Hokke is aangrijpend en informatief. Op basis van genoemde bronnen heb ik geprobeerd een zo realistisch mogelijk beeld te schetsen van de concrete omstandigheden en gebeurtenissen tijdens de laatste levensdagen van mijn oom.